

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ДРУГА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF NEVMERZHITSKY v. UKRAINE)**

(Заява № 54825/00)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

5 квітня 2005 року

ОСТАТОЧНЕ

12/10/2005

Це рішення стане остаточним за обставин, викладених у п. 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Government
of Canada

Gouvernement
du Canada

*Переклад здійснено у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя»,
що впроваджується Координатором проектів ОБСЄ в країні за фінансової підтримки уряду Канади*

У справі «Невмержицький проти України»

Європейський суд з прав людини (друга секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Ж.-П. Коста (J.-P. Costa), *Голова*,
А.Б. Бака (A.B. Vaka),
І. Кабрал Баррето (I. Cabral Barreto),
К. Юнгвірт (K. Jungwiert),
В. Буткевич (V. Butkevych),
А. Мулароні (A. Mularoni),
Д. Йочене (D. Jočienė), *судді*,

та С. Долле (S. Dollé), *секретар секції*,

після обговорення в закритому судовому засіданні 15 березня 2005 року постановляє таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 54825/00) проти України, поданою 21 червня 1999 року до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) громадянином України паном Євгеном Івановичем Невмержицьким (надалі – заявник).

2. Уряд України (надалі – Уряд) представляли уповноважені – пані Валерія Лутковська, а пізніше – її наступниця пані Зоряна Бортновська.

3. Заявник скаржився, зокрема, на те, що строк його тримання під вартою не був розумним, та на те, що його досудове тримання під вартою було незаконним (підпункт (с) пункту 1 та пункт 3 статті 5 Конвенції). Він також скаржився за статтею 3 Конвенції на те, що його було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

4. Заяву було передано до другої секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). В цій секції було створено палату для розгляду даної справи (пункт 1 статті 27 Конвенції), як передбачено пунктом 1 правила 26 Регламенту Суду.

5. Рішенням від 25 листопада 2003 року Суд визнав заяву частково прийнятною.

6. Заявник та Уряд подали свої письмові зауваження щодо суті (пункт 1 правила 59). Палата вирішила, взявши до уваги позицію сторін, що немає потреби проводити слухання щодо суті справи (пункт 3 правила 59, з посиланням на висновки). Сторони дали письмові відповіді на зауваження одна одній.

7. 1 листопада 2004 року Суд змінив склад своїх секцій (пункт 1 правила 25). Цю справу було передано до другої секції нового складу (пункт 1 правила 52).

ФАКТИ

8. Заявник, п. Євген Невмержицький, є громадянином України, який народився в 1970 році в м. Києві, де й мешкає на цей час. Заявник був керуючим Київським відділенням «Полтава-банк». Заявника представляв пан Портяник, адвокат, що практикує в м. Києві.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Фактичні обставини справи, подані сторонами, стисло описані нижче.

A. Кримінальне провадження розпочате проти заявника

10. 28 вересня 1995 року співробітники міліції вилучили у заявника 184 761 долар США, які зберігалися ним у приміщенні «Полтава-банк» з метою їх збуту покупцеві Й.Г.Л. (Y.G.L.).

11. 18 жовтня 1995 року Головне слідче управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві (надалі – слідчий відділ) розпочав кримінальне розслідування за ознаками здійснення заявником незаконних валютних операцій.

12. 8 квітня 1997 року слідчий відділ порушив кримінальну справу щодо участі заявника та інших підозрюваних у справі. Того самого дня слідчий відділу вирішив затримати заявника в якості підозрюваного до винесення постанови про обрання запобіжного заходу. Відповідно того ж дня заявника було взято під варту.

13. 14 квітня 1997 року слідчим слідчого відділу заявнику було пред'явлено обвинувачення, між іншим, в здійсненні незаконних валютних операцій (за ч. 2 ст. 80 Кримінального кодексу України в редакції 1960 року – надалі ККУ), розкраданні майна в особливо великих розмірах (за ст. 86-1 ККУ) та ухиленні від сплати податків (за ч. 2 ст. 148-5 ККУ).

14. 8 грудня 1997 року та 2 березня 1998 року заявнику було пред'явлено додаткові обвинувачення у зловживанні владою або посадовим становищем (за ч. 2 ст. 165 та ч. 3 ст. 166 ККУ), підробці документів та посадовому підлогу (за ч. 2 ст. 172 та ч. 1 і ч. 3 ст. 194 ККУ).

15. У період з 15 січня по 14 квітня 1998 року заявник подавав до слідчого відділу заяви про проведення медичного огляду та оскаржував призначення слідчого. 7 квітня 1998 року Генеральна прокуратура України призначила медичну експертизу стану здоров'я заявника. Лікарі, які обстежували заявника, рекомендували йому пройти курс лікування у закладі Міністерства охорони здоров'я через різноманітні хвороби, які було виявлено в нього, в т.ч. інфекції шкіри, такі як короста та мікробна екзема.

16. 13 березня 1998 року заявнику було пред'явлено обвинувачення за ч. 2. ст. 80, ст. 86-1, ч. 2 ст. 148-5, ч. 3 ст. 166, ч. 1 ст. 170, ч. 2 ст. 172, ч. 3 ст. 194 ККУ.

17. 8 вересня 1998 року досудове слідство в кримінальній справі заявника було закінчено і обвинуваченим, включаючи заявника, було пред'явлено матеріали кримінальної справи для ознайомлення. 9 серпня 1999 року заявник та інші обвинувачені у справі завершили ознайомлення.

18. 9 серпня 1999 року матеріали кримінальної справи було направлено до прокуратури м. Києва для затвердження обвинувального висновку.

19. 13 серпня 1999 року прокуратура м. Києва направила справу до Київського міського суду (надалі – міський суд).

20. 27 серпня 1999 року Московський районний суд м. Києва відхилив у зв'язку з необґрунтованістю скаргу заявника на слідчого слідчого відділу, в якій він заявив про незаконність дій слідчого і просив суд порушити кримінальне провадження проти нього за фактом зловживання посадовим становищем.

21. 1 листопада 1999 року міський суд направив справу до прокуратури на додаткове розслідування. 5 листопада 1999 року прокуратурою було внесено окреме подання про скасування ухвали міського суду. 16 грудня 1999 року Верховний Суд України своєю ухвалою частково задовольнив це подання. Незважаючи на те, що він постановив направити справу на додаткове розслідування, він зазначив, що деякі питання не потребують додаткового розслідування, оскільки раніше отримана інформація була достатньою.

22. 5 січня 2000 року прокуратура закінчила додаткове розслідування по справі, і заявнику було надано можливість ознайомитися з матеріалами справи.

23. 7 лютого 2000 року досудове слідство було завершено, і заявнику було надано можливість ознайомитися з матеріалами справи.

24. 22 лютого 2000 року досудове слідство у справі заявника було поновлено у зв'язку з необхідністю провадження додаткових слідчих дій.

25. 30 жовтня 2000 року міський суд ухвалив рішення про припинення слідства за обвинуваченнями у вчиненні незаконних валютних операцій, оскільки кримінальну відповідальність за незаконні валютні операції було скасовано, а стаття 80 ККУ визнана нечинною.

26. 19 лютого 2001 року міський суд визнав вину заявника у шахрайстві з фінансовими ресурсами, вчиненому повторно; готуванні до вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами; посадовому підлогу; підробці документів, вчиненій за обтяжуючих обставин; зловживанні владою. Суд призначив покарання у вигляді п'яти з половиною років позбавлення волі та призначив конфіскацію всього особистого майна. Суд виправдав його щодо вчинення таких злочинів: пособництво у приховуванні валютної виручки; ухилення від сплати податків; фіктивне підприємництво за обтяжуючих обставин. На підставі Закону «Про амністію» від 11 травня 2000 року та у зв'язку з тим, що заявник перебував під вартою вже два роки десять місяців і п'ятнадцять днів, міський суд вирішив звільнити його від відбування покарання. Жодна зі сторін не оскаржила це рішення до Верховного Суду України.

В. Затримання заявника

27. 8 квітня 1997 року слідчий слідчого відділу прийняв рішення про тимчасове затримання заявника в якості підозрюваного за статтею 115 Кримінально-процесуального кодексу (надалі – КПК). Відповідно того ж дня заявника було взято під варту.

28. 11 квітня 1997 року прокурор м. Києва видав санкцію на арешт заявника як запобіжний захід на час судового провадження (ст. 155 КПК).

29. 12 травня 1997 року заявник звернувся до Московського районного суду м. Києва з клопотанням про скасування санкції на арешт та звільнення його з-під варти. 28 травня 1997 року районний суд відмовив у задоволенні вимог заявника у зв'язку з їх необґрунтованістю. Суд також постановив, що тримання заявника під вартою є законним.

30. У період з 8 квітня 1997 року по 22 лютого 2000 року заявник перебував у слідчому ізоляторі Київської області (СІЗО № 1 Київської області).

31. Тривалість розслідування у справі та тримання заявника під вартою було подовжено у такій послідовності: до 6 місяців прокурором м. Києва від 29 травня 1997 року, до 9 місяців заступником Генерального прокурора України від 1 жовтня 1997 року, до 12 місяців заступником Генерального прокурора України від 18 грудня 1997 року, до 15 місяців постановою виконуючого обов'язки Генерального прокурора України від 28 березня 1998 року.

32. 12 квітня 1998 року слідчий повідомив заявника, що запобіжний захід тримання під вартою може бути змінено на звільнення під заставу. Прокурор м. Києва повідомив заявника листом від 20 липня 1998 року, що розмір застави був визначений у сумі 232 716 грн.

33. 22 липня 1998 року ця сума була переведена на рахунок Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві «Укрінбанком» (поручителем і колишнім роботодавцем заявника). 19 серпня 1998 року Головне управління повернуло зазначену суму і відмовилося звільнити заявника під заставу.

34. 30 червня 1998 року виконуючий обов'язки Генерального прокурора України подовжив строк розслідування і тримання заявника під вартою ще на три місяці (до 30

вересня 1998 року), збільшивши тим самим загальний строк тримання під вартою до 18 місяців.

35. 1 листопада 1999 року міський суд відмовив у зміні запобіжного заходу і постановив залишити заявника під вартою. 16 грудня 1999 року Верховний Суд України залишив це рішення без змін.

36. Заявник перебував під вартою і під час подальшого розслідування справи прокуратурою, починаючи з 1 листопада 1999 року.

37. 22 лютого 2000 року в зв'язку із закінченням граничного строку тримання під вартою прокурор Київської області прийняв рішення про звільнення заявника з-під варти із заміною на підписку про невиїзд. Заявника було звільнено 23 лютого 2000 року.

С. Голодування, примусове годування та лікування заявника

38. Заявник розпочав голодування з 13 квітня 1998 року, вживаючи лише воду. 17 квітня 1998 року заявника було обстежено і після проведення 20 квітня 1998 року аналізу на вміст ацетону в сечі заявника до нього було застосовано примусове годування, починаючи з 23 квітня 1998 року. 14 липня 1998 року заявник припинив голодування, але у жовтні 1998 року розпочав його знову.

39. 1 грудня 1999 року лікар СІЗО надав довідку, що заявник отримує лікування, а також, що його піддано примусовому годуванню через продовження голодування.

40. Уряд зазначив, що в період з 27 травня 1997 року по 7 лютого 2000 року заявник обстежувався лікарями 61 раз. Однак Уряд нічого не зазначив про медичне обстеження заявника в період з 5 серпня 1998 року по 10 січня 2000 року (див. пункт 50 нижче).

41. 5 лютого 1998 року лікар СІЗО поставив заявнику діагноз: алергійний дерматит.

42. 8 квітня 1998 року після обстеження заявника лікар СІЗО виявив у нього стрептодермію та хронічний холецистит.

43. 8 травня 1998 року у висновку судово-медичної експертизи № 58 комісія Київського міського бюро судово-медичної експертизи зазначила, що заявник хворіє на мікробну екзему, хронічний холецистит і нейроциркуляторну дистонію. Заявнику було рекомендовано пройти спеціалізоване стаціонарне лікування екземи.

44. 2 червня 1998 року лікар Глухенький з Центральної міської клінічної лікарні м. Києва виявив у заявника розповсюджену мікробну екзему. Він також рекомендував заявнику пройти стаціонарне лікування.

45. 13 липня 1998 року заступник начальника слідчого відділу направив запит до **Київського міського шкірно-венерологічного диспансеру** щодо прийняття заявника для подальшого лікування його захворювань шкіри, починаючи з 14 липня 1998 року.

46. 14 липня 1998 року заявника доправили до лікарні і після проведення попереднього медичного обстеження у нього діагностували коросту та піодерматит. Лікарі рекомендували повернути заявника до СІЗО № 1 для подальшого лікування корости.

47. 20 липня 1998 року комісія Київського міського бюро судово-медичної експертизи склала висновок судово-медичної експертизи № 88, в якому зазначила, що заявник хворіє на розповсюджену мікробну екзему з 8 травня по 2 червня 1998 року. Також було встановлено, що заявник хворіє на коросту і що цю хворобу можна лікувати в СІЗО № 1 у разі відсутності належних умов для стаціонарного лікування заявника. Того самого дня слідчий слідчого відділу відмовив у задоволенні клопотання заявника про стаціонарне лікування у зв'язку з його необґрунтованістю.

48. 31 липня 1998 року заявник пройшов курс лікування від корости в медичній частині СІЗО.

49. З 10 січня по 7 лютого 2000 року заявник продовжив голодування. В цей період він був обстежений лікарем 18 разів.

50. За словами заявника, він продовжив голодування з 5 жовтня 1998 року по 23 лютого 2000 року. Відповідно до графіка медичних обстежень, що був наданий Урядом, в період з 5 серпня 1998 року по 10 січня 2000 року жодного медичного обстеження заявника не проводилося (див. пункт 40 вище).

51. Після того, як 23 лютого 2000 року заявника було звільнено з-під варти, його було направлено до Центральної міської клінічної лікарні м. Києва, де він знаходився з 24 лютого до 17 березня 2000 року. Після цього він продовжив лікування під наглядом лікаря-психіатра.

D. Скарги, подані до Конституційного Суду України

52. 2 лютого 2000 року сестра заявника від його імені подала скарги до Конституційного Суду України з метою встановлення незаконності тримання заявника під вартою після закінчення встановленого законом граничного строку тримання під вартою. Вона також звернулася до Конституційного Суду з клопотанням про визнання неконституційною статті 156 КПК України, яка дозволяє тримання підозрюваного під вартою на час проведення розслідування справи. 25 лютого 2000 року Секретаріат Конституційного Суду відмовив у прийнятті її скарг, стверджуючи, що їх розгляд не належить до юрисдикції цього суду.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція від 26 червня 1996 року

53. У відповідних положеннях Конституції зазначено таке:

Стаття 29

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Стаття 55

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

... Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Розділ XV

Перехідні положення

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цієї Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

В. Кримінально-процесуальний кодекс в редакції 1960 року

54. У відповідних положеннях КПК зазначено таке:

Стаття 148 (зі змінами від 21 червня 2001 року)

Мета і підстави застосування запобіжних заходів

Запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень.

Запобіжні заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений буде намагатися ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність.

Якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, від підозрюваного, обвинуваченого або підсудного відбирається письмове зобов'язання про явку на виклик особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або суду, а також про те, що він повідомить про зміну свого місця перебування.

При застосуванні запобіжного заходу до підозрюваного обвинувачення йому має бути пред'явлене не пізніше десяти діб з моменту застосування запобіжного заходу. Якщо в цей строк обвинувачення не буде пред'явлене, запобіжний захід скасовується.

Стаття 149 (зі змінами від 21 червня 2001 року)

Запобіжні заходи

Запобіжними заходами є:

- 1) підписка про невиїзд;
- 2) особиста порука;
- 3) порука громадської організації або трудового колективу;
- 3-1) застава;
- 4) взяття під варту;
- 5) нагляд командування військової частини.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання підозрюваного, яке застосовується з підстав і в порядку, передбачених статтями 106, 115, 165-2 цього Кодексу».

Стаття 150 (зі змінами від 21 червня 2001 року)

Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу

При вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, крім обставин, зазначених у статті 148 цього Кодексу, враховуються тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, її вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інші обставини, що її характеризують.

Стаття 156 (в редакції, чинній на час розгляду справи)

Строки тримання під вартою

Тримання під вартою при розслідуванні злочинів у кримінальних справах не може тривати більше двох місяців. Цей строк може бути продовжено районним, міським прокурором, військовим прокурором армії, флотилії, з'єднання, гарнізону та прирівняним до них прокурором у разі

неможливості закінчити розслідування та при відсутності підстав для зміни запобіжного заходу – до трьох місяців. Даліше продовження строку може бути здійснене лише через особливу складність справи прокурором Республіки Крим, області, прокурором міста Києва, військовим прокурором округу, флоту і прирівняним до них прокурором - до шести місяців з дня взяття під варту.

Строк тримання під вартою понад шість місяців може бути продовжений заступником Генерального прокурора України - до одного року, Генеральним прокурором України - до півтора року.

Даліше продовження строку не допускається, обвинувачений, якого тримають під вартою, підлягає негайному звільненню.

У разі неможливості закінчити розслідування в повному обсязі у наданий законом строк тримання під вартою і при відсутності підстав для зміни запобіжного заходу Генеральний прокурор України або його заступник дають згоду про направлення справи до суду в частині доказаного обвинувачення. Відносно нерозслідуваних злочинів справа виділяється в окреме провадження і закінчується загальним порядком.

Матеріали закінченої розслідування кримінальної справи повинні бути пред'явлені для ознайомлення обвинуваченому та його захиснику не пізніш як за місяць до закінчення граничного строку тримання під вартою, встановленого частиною 2 цієї статті.

Час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи при обчисленні строку тримання під вартою як запобіжного заходу не враховується.

При поверненні судом на нове розслідування справи, по якій строк тримання обвинуваченого під вартою скінчився, а за обставинами справи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою змінено бути не може, продовження строку тримання під вартою провадиться прокурором, який здійснює нагляд за слідством, у межах одного місяця з моменту надходження до нього справи. Даліше продовження зазначеного строку провадиться з урахуванням часу перебування обвинуваченого під вартою до направлення справи до суду в порядку і в межах, встановлених частинами 1, 2 і 6 цієї статті.

Стаття 156 (зі змінами від 21 червня 2001 року)

Строки тримання під вартою під час досудового розслідування

Тримання під вартою під час досудового розслідування не повинно тривати більше двох місяців. У випадках, коли у строк, передбачений частиною першою цієї статті, розслідування справи закінчити неможливо, а підстав для скасування чи заміни запобіжного заходу на більш м'який немає, він може бути продовжений:

1) до чотирьох місяців - за поданням, погодженим з прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів органами дізнання і досудового слідства, або самим цим прокурором, суддею того суду, який виніс постанову про застосування запобіжного заходу;

2) до дев'яти місяців - за поданням, погодженим з заступником Генерального прокурора України, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокурорів, або самим цим прокурором у справах про тяжкі і особливо тяжкі злочини, суддею апеляційного суду;

3) до вісімнадцяти місяців - за поданням, погодженим з Генеральним прокурором України, його заступником, або самим цим прокурором в особливо складних справах про особливо тяжкі злочини, суддею Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ;

У кожному випадку, коли розслідування справи у повному обсязі у строки, зазначені у частинах першій чи другій цієї статті, закінчити неможливо і за відсутності підстав для зміни запобіжного заходу, прокурор, який здійснює нагляд за виконанням законів при провадженні розслідування у даній справі, має право дати згоду про направлення справи до суду в частині доведеного обвинувачення. У цьому випадку справа в частині нерозслідуваних злочинів чи епізодів злочинної діяльності з додержанням вимог статті 26 цього Кодексу виділяється в окреме провадження і закінчується загальному порядку.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, - з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи на стаціонарному експертному дослідженні у психіатричній медичній установі будь-якого типу. У разі повторного взяття під варту особи у тій самій справі, а також

по приєднаній до неї або виділеній з неї справи або пред'явлення нового обвинувачення строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строки тримання під вартою під час досудового слідства закінчуються в день надходження справи до суду; проте час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи при обчисленні строку тримання під вартою як запобіжного заходу не враховується.

У разі відкриття справи із суду прокурором на підставі статті 232 цього Кодексу перебіг цих строків поновлюється з дня надходження справи до прокурора.

При поверненні судом справи прокуророві на додаткове розслідування строк тримання обвинуваченого під вартою обчислюється з моменту надходження справи прокурору і не може перевищувати двох місяців. Подальше продовження зазначеного строку проводиться з урахуванням часу перебування обвинуваченого під вартою до направлення справи до суду в порядку і в межах, встановлених частиною другою цієї статті.

У разі закінчення строку тримання під вартою як запобіжного заходу, передбаченого частинами першою і другою цієї статті, якщо цей строк не продовжено у встановленому цим Кодексом порядку, орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти.

Начальник місця попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти обвинуваченого, щодо якого постанова судді про продовження строку тримання під вартою на день закінчення строків тримання під вартою, передбачених частинами першою, другою і шостою цієї статті, не надійшла. При цьому він направляє повідомлення особі чи органу, у провадженні яких перебуває справа, та відповідному прокурору, який здійснює нагляд за розслідуванням (Стаття 156 в редакції Закону № 1960-12 від 10.12.1991 р., із змінами, внесеними згідно із Законами № 2857-12 від 15.12.1992 р., № 3351-12 від 30.06.1993 р.; в редакції Закону № 2533-14 від 21.06.2001 р. - набула чинності з 29.06.2001 р.

Стаття 218 (в редакції, чинній на час розгляду справи)

Оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи

Визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку і виконавши вимоги статті 217 цього Кодексу, слідчий зобов'язаний оголосити обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і що він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи як особисто, так і з допомогою захисника, а також може заявити клопотання про доповнення досудового слідства. Слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд його справи у суді першої інстанції одноособово суддею чи колегіально судом у складі трьох осіб у випадках, передбачених законом.

Якщо обвинувачений не виявив бажання ознайомитися з матеріалами справи з участю захисника, йому пред'являються для ознайомлення всі матеріали справи. При ознайомленні з матеріалами справи обвинувачений вправі робити виписки з матеріалів справи і порушувати клопотання. Якщо в справі притягнуто декількох обвинувачених, слідчий повинен пред'явити кожному з них усі матеріали слідства.

Про те, що обвинуваченому оголошено про закінчення слідства і що йому пред'явлено матеріали справи для ознайомлення, зазначається в протоколі про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи.

Обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи в розумні строки. Однак, якщо обвинувачений і його захисник явно зволікають з ознайомленням зі справою, слідчий вправі своєю мотивованою постановою визначити певний строк для ознайомлення з матеріалами справи. Така постанова підлягає затвердженню прокурором.

Стаття 236-3 (зі змінами від 21 червня 2001 року)

Оскарження до суду санкції прокурора на арешт

Санкція прокурора на арешт може бути оскаржена заарештованим, його захисником, законним представником до районного (міського) суду...

Скарга подається до суду безпосередньо або через адміністрацію місць попереднього ув'язнення, яка зобов'язана протягом доби надіслати скаргу до відповідного суду.

(Статтю 236-3 виключено з КПК на підставі Закону «Про внесення змін та поправок до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 року.)

С. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30. 09. 1994 р. «Про деякі питання, що виникають при застосуванні судами законодавства, яке передбачає оскарження до суду санкції прокурора на арешт»

55. У відповідних положеннях постанови Пленуму Верховного Суду України зазначено таке:

...«Відповідно до статті 236-3 Кримінально-процесуального кодексу України до суду може бути оскаржена лише санкція прокурора на арешт підозрюваного або обвинуваченого, а не рішення слідчого, органу дізнання про застосування як запобіжного заходу взяття під варту, продовження строку тримання під вартою, а так само не рішення суду (судді) про обрання такого запобіжного заходу щодо підсудного».

(Постанова втратила чинність на підставі постанови Пленуму Верховного Суду від 25. 04. 2003 р. «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства»)

Д. Застереження, що міститься в ратифікаційній грамоті, переданій на зберігання 11 вересня 1997 року (що охоплює період з 11 вересня 1997 року по 28 червня 2001 року)

56. У відповідних витягах із застереження по Україні зазначено таке:

«...2. Положення пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року застосовуються в частині, що не суперечить пункту 13 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та статтям 106 і 157 Кримінально-процесуального кодексу України щодо затримання особи та дачі прокурором санкцій на арешт.

Ці застереження діють до внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України або до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, але не довше ніж до 28 червня 2001 року ...

Положення пункту 3 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року застосовуються в частині, що не суперечить статтям 48, 49, 50 та 51 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України щодо накладення арешту як дисциплінарного стягнення».

Е. Додаток до застереження, який було передано до Генерального секретаря під час здачі на зберігання ратифікаційної грамоти від 11 вересня 1997 року

57. У відповідних витягах з «Перехідних положень» Конституції України зазначено таке:

«13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи».

58. У відповідних витягах зі статті 106 КПК щодо затримання органом дізнання підозрюваного у вчиненні злочину зазначено таке:

«Орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише при наявності однієї з таких підстав:

- 1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

При наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, її може бути затримано лише в тому разі, коли ця особа намагалася втекти, або коли вона не має постійного місця проживання, або коли не встановлено особи підозрюваного.

Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов'язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, дня, години, року, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною другою статті 21 цього Кодексу, права мати побачення із захисником до першого допиту і протягом 24 годин зробити письмове повідомлення прокурору, а також на вимогу прокурора подати матеріали, що стали підставою для затримання. Протокол затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Протягом 48 годин з моменту одержання повідомлення про здійснене затримання прокурор зобов'язаний дати санкцію на взяття під варту або звільнити затриманого.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання сповіщає її сім'ю, якщо місце її проживання відоме».

59. У відповідних витягах зі статті 157 КПК щодо спеціальних обов'язків прокурора при дачі санкції на арешт зазначено таке:

«Прокурор дає санкцію на арешт підозрюваного або обвинуваченого при наявності підстав, передбачених законом. При вирішенні питання про санкцію на арешт прокурор зобов'язаний ретельно ознайомитися з усіма матеріалами, що містять підстави для взяття під варту, і в необхідних випадках особисто допитати підозрюваного або обвинуваченого, а неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого – у всіх випадках.

Право дачі санкції на арешт особи належить Генеральному прокуророві України, прокурорам Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, прирівняним до них прокурорам та їх заступникам, міським, районним, іншим, прирівняним до них прокурорам. Таке право надається також заступникам прокурорів міст і районів з населенням понад 150 тисяч, якщо це обумовлено спеціальним наказом Генерального прокурора України».

Г. Стан дотримання прав людини в місцях попереднього ув'язнення. Витяги з доповідей 2001 року (перша щорічна доповідь) та 2002 року (друга щорічна доповідь) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

60. У відповідних витягах з розділів 4.4-4.5 першої щорічної доповіді зазначено таке:

«... Особливо важка ситуація склалася в слідчих ізоляторах, де хронічне переповнення створює ненормальні умови утримання людей. Кількість підслідних у камерах у більшості слідчих ізоляторів набагато перевищує санітарні норми. За наявності у слідчих ізоляторах України за станом на кінець грудня 1999 р. 32,8 тис. місць там перебувало 44,7 тис. осіб.

Найбільш складне становище – в Автономній Республіці Крим, де щоденно без належних місць утримувалося 1439 заарештованих; у Донецьку, Харкові - відповідно по 1300 осіб, у Кривому Розі - 1135, у Луганську - 1000, у Києві, Одесі - по 714. Тисячі осіб не мають особистих спальних місць і сплять у кілька змін. На цьому ґрунті між заарештованими виникають конфлікти, які супроводжуються тілесними ушкодженнями, фізичними розправами, насильством та іншими протиправними діями.

... Антисанітарні умови в СІЗО сприяють поширенню паразитичних та інфекційних захворювань, таких як туберкульоз, педикульоз, дизентерія. Саме ці причини призвели у 1999 р. до смерті у слідчих ізоляторах 326 осіб, або більше ніж удвічі проти 1998 р. Враховуючи незадовільне забезпечення СІЗО продовольством, спостерігаються різкі загострення хронічних шлункових захворювань та явища дистрофії.

Режим утримання підслідних, чия вина ще не доведена, у СІЗО суворіший, ніж в інших пенітенціарних установах. Підслідні здебільшого позбавлені можливості зустрічатися з родичами,

працювати й надавати допомогу сім'ям, вони фактично відірвані від зовнішнього світу, від щоденної преси та інших засобів інформації.

... Як свідчать перевірки Уповноваженого, у слідчих ізоляторах люди перебувають тривалий час – у середньому 6 місяців, хоча виявлено сотні випадків, коли суди без достатніх підстав не розглядають справи місяцями. Щороку ними допускаються порушення термінів розгляду кримінальних справ стосовно 10 тис. громадян. Сьогодні серед осіб, які утримуються під вартою, 46% (або 21 тис.) рахуються за судами; в деяких СІЗО частка цієї категорії осіб перевищує 90%, хоча 10 років тому таких осіб було лише 18–20%.

Передусім це пов'язано з невинувато широким застосуванням попереднього ув'язнення за формальними підставами. У 1998 р. з 112,6 тис. заарештованих осіб із СІЗО звільнено 15 тис. (13%), у тому числі кожний сьомий заарештований, яким суди призначили міру покарання, не пов'язану з позбавленням волі. Згідно з «Перехідними положеннями» Конституції в Україні все ще зберігається порядок арешту та взяття під варту за санкцією прокурора. Запровадження судового контролю за арештом та продовженням термінів тримання під вартою поки що суттєво не вплинуло на практичний стан справ...

Законодавчими актами, які вже не відповідають положенням Конституції України та міжнародним стандартам щодо прав людини, дозволено невинувато тривалі терміни попереднього тримання під вартою. Останніми роками, виходячи з відомчих інтересів, ці терміни було збільшено до півтора року, а час на ознайомлення обвинувачених та адвокатів з матеріалами справи при підрахуванні цих термінів виключається. Внаслідок неорганізованості досудового слідства терміни тримання під вартою порушуються стосовно десятків тисяч осіб.

Після передачі справ до суду в законодавстві взагалі не встановлено ніяких обмежень термінів тримання під вартою. Саме з цих причин обвинувачені та підсудні тривалий час, а деколи – роками очікують суду чи закінчення судового розгляду».

61. У другій щорічній доповіді 2002 року підтверджувалися висновки першої щорічної доповіді стосовно грубих порушень прав осіб, що тримаються під вартою, у зв'язку з умовами такого тримання, надзвичайною переповненістю камер, неадекватною медичною допомогою і лікуванням, незадовільним харчуванням і недостатнім фінансуванням потреб установ попереднього ув'язнення. Неналежні гігієнічні та санітарні умови тримання під вартою призвели до поширення інфекційних хвороб, зокрема шкірних захворювань. У доповіді зазначається, зокрема, що в 1999 році харчування засуджених і ув'язнених було профінансоване з державного бюджету лише на 19,7 % (у 2000 році – на 12,7 %), а придбання медикаментів для їх лікування – на 6,7 % (у 2000 році – на 12,7 %). Середній обсяг коштів, витрачених на потреби медичного обслуговування однієї особи на місяць, становив у 2000 році 18,7 грн. (тоді як на такі потреби необхідно було виділяти 220 грн.) і 20,7 грн. у 2001 році (тоді як на такі потреби необхідно було виділяти 245,2 грн.).

G. Витяги з наказу Міністерства внутрішніх справ України від 4 березня 1992 року № 122 «Про затвердження Інструкції про умови тримання і порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі»

62. У відповідних пунктах наказу від 4 березня 1992 року зазначено таке:

«1.2. Начальник установи або особа, що виконує його обов'язки, після встановлення факту відмови від уживання їжі особи, яка тримається в установі, повинен протягом доби особисто провести з нею бесіду з метою з'ясування причин такого вчинку, доповісти про це органу, за яким вона рахується, та прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, і в разі обґрунтованості цих причин ужити негайних заходів щодо задоволення законних вимог.

1.3. Протягом доби після фактичної відмови особи вживати їжу на підставі мотивованого рішення начальника установи або особи, що виконує його обов'язки, вона переводиться в окреме приміщення, де тримається на загальних підставах, ізолювано від інших, і знаходиться під посиленним наглядом.

1.4. У передбачений розкладом дня час голодуючому доставляється сніданок, обід та вечеря за встановленою нормою. У випадку відмови через дві години їжа забирається, про що робиться відмітка в картці обліку доставки їжі голодуючому.

1.5. У строк, визначений адміністрацією установи з урахуванням конкретних обставин, але не більше трьох діб з моменту фактичної відмови від уживання їжі, особа підлягає обов'язковому лікарському огляду, під час якого лікар пояснює шкоду голодування для організму. Амбулаторне лікування та невідкладна медична допомога такій особі надається у приміщенні, де вона тримається, якщо немає потреби в стаціонарному лікуванні.

1.7. У випадках, коли відмова від уживання їжі не є наслідком захворювання, представники адміністрації установи з метою схилення голодуючого до відмови від цих дій систематично проводять роз'яснювальну роботу про згубність голодування для організму.

1.9. Примусове годування голодуючого є крайнім заходом для збереження його життя і застосовується тільки у випадках, коли роз'яснювальна робота та інші заходи впливу на нього залишаються безрезультатними, а подальше голодування загрожує життю.

Рішення про початок примусового годування приймає начальник установи або особа, що виконує його обов'язки, на підставі письмового висновку комісії лікарів про значне погіршення стану здоров'я голодуючого та виникнення загрози його смерті...

Про прийняте рішення повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах.

Періодичність примусового годування визначається лікарем в залежності від загального стану здоров'я особи, яка відмовляється від уживання їжі.

Поживна суміш готується за раціоном, складеним лікарем з набору продуктів.

Про кожне примусове годування лікар робить запис у медичній картці голодуючого із зазначенням дати, складу і кількості введеної у стравохід поживної суміші, а також прізвища та посади особи, яка здійснила годування...

2. Порядок примусового годування осіб, які відмовляються від вживання їжі

2.1. Примусове годування такої особи здійснюється у присутності одного з керівників установи, лікаря, фельдшера та необхідної кількості молодших інспекторів.

Перед початком примусового годування лікар пояснює голодуючому про зміни, які загрожують організму, та про необхідність приймання їжі.

Якщо особа буде чинити опір під час примусового годування, то до неї застосовують наручники, а молодші інспектори вживають заходів, щоб утримати її в позиції, яка необхідна для проведення цієї процедури.

Примусове годування здійснює фельдшер під наглядом лікаря, вживаючи всіх заходів, щоб уникнути можливих ушкоджень та нещасних випадків. Під час цієї процедури рот голодуючого розкривається та утримується роторозширювачем.

Зонд з лійкою на вільному кінці, охолоджений після кип'ятіння, але вогкий, обережно вводиться через рот у стравохід. При цьому лікар стежить, щоб зонд не потрапив у трахею. При правильному положенні зонда фельдшер вливає в лійку спочатку невелику кількість перевареної води, а потім – поживну суміш.

2.2. Для своєчасного надання допомоги при нещасних випадках, які можуть виникнути під час примусового годування, медичні працівники повинні обов'язково мати при собі необхідні засоби та медичні препарати для надання невідкладної медичної допомоги.

2.3. При поліпшенні стану здоров'я особи, що відмовляється від їжі, годування можна тимчасово припинити, про що в медичній картці робиться мотивований висновок».

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОПОВІДІ ЩОДО ПРИМУСОВОГО ГОДУВАННЯ**A. Рекомендація Комітету міністрів № R (87)3 стосовно Європейських пенітенціарних (в'язничих) правил (прийнята Комітетом міністрів 12 лютого 1987 року на 404-му засіданні заступників міністрів)**

63. У відповідних витягах з Європейських пенітенціарних (в'язничих) правил зазначено таке:

«... Дисципліна та покарання

Засоби приборкання

39. Використання ланцюгів і кайданів не допускається. Наручники, гамівні сорочки та інші тілесні засоби приборкання не можна застосовувати як засіб покарання. Їх можна використовувати тільки у таких випадках:

...b. за наявності медичної необхідності за приписом та під наглядом лікаря;

c. за наказом начальника, якщо інші методи контролю не спрацьовують, для запобігання нанесенню ув'язненим травм самому собі...

40. Передбачені у попередньому пункті види засобів приборкання та порядок їхнього застосування визначаються законом або нормативними актами. Такі засоби не повинні застосовуватися довше, ніж це необхідно».

B. Рекомендація № R (98)7 Комітету міністрів державам-членам щодо етичних та організаційних аспектів охорони здоров'я у пенітенціарних установах (прийнята Комітетом міністрів 8 квітня 1998 року на 627-му засіданні заступників міністрів)

64. У відповідних витягах з Рекомендації Комітету міністрів зазначено таке:

«... Посилаючись на спеціальні декларації Всесвітньої медичної асоціації (ВМА) стосовно медичної етики, зокрема Токійську декларацію (1975 року), Мальтійську декларацію щодо осіб, що оголосили голодування (1991 року), а також Заяву про особистий огляд в'язнів (1993 року); ...

C. Згода пацієнта і конфіденційність ...

14. ... Призначення будь-якого медикаментозного лікування має бути пояснене ув'язненим разом із будь-якими можливими побічними ефектами.

15. Необхідно отримати інформовану згоду в ... ситуаціях, коли обов'язки лікаря і вимоги безпеки не співпадають, наприклад у випадках відмови від лікування або від їжі.

16. Будь-яке відхилення від принципу вільної згоди має ґрунтуватися на законі і керуватися такими самими принципами, які застосовуються до всього населення. ...

24. Має також передбачатися консультування [лікарем] тюремної адміністрації з питань харчування або умов утримання ув'язнених, таких як санітарно-гігієнічні.

E. Відмова від лікування, голодування

60. У разі відмови від лікування лікар має отримати письмову заяву, підписану пацієнтом у присутності свідка. Лікар повинен надавати пацієнту повну інформацію про можливі переваги медикаментозної терапії, можливі варіанти лікування та попередити його про ризики відмови від лікування. Необхідно пересвідчитися, що пацієнт повністю усвідомлює свою ситуацію.

61. Клінічна оцінка стану особи, яка оголосила голодування, має проводитися тільки з однозначного дозволу пацієнта, окрім випадків, коли він чи вона страждають від серйозних психічних розладів, які вимагають переведення пацієнта до психіатричної лікарні.

62. Особам, які оголосили голодування, має надаватися об'єктивна інформація щодо згубного впливу цих дій на їхнє здоров'я для усвідомлення ними загроз тривалого голодування.

63. Якщо, на думку лікаря, стан особи, яка оголосила голодування, значно погіршився, необхідно, щоб лікар доповів про цей факт компетентному органу влади і вжив передбачених національним законодавством заходів (включаючи професійні стандарти)».

С. Доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (надалі - КЗК)

65. У відповідних витягах з розділу III Стандартів КЗК «Медичні служби у в'язницях» (СРТ/Inf/E (2002)1 в редакції 2004 року) та витягах з Третьої загальної доповіді (СРТ/Inf (93)12) зазначено таке:

«46. Пацієнтам повинна бути надана вся відповідна інформація (якщо необхідно, у формі медичного висновку) відносно їхнього стану здоров'я, курсу їхнього лікування та медичних лікувальних препаратів, які їм прописані. Бажано, щоб у пацієнтів було право ознайомлюватись зі змістом своїх медичних карток, якщо тільки проти цього немає заперечень з терапевтичної точки зору.

Вони повинні мати можливість звертатись із проханням передавати цю інформацію до їхніх родин та адвокатів або ж до лікаря поза межами закладу.

47. Кожен пацієнт, здатний розважливо міркувати, має право відмовитися від лікування або будь-якого іншого медичного втручання. Будь-яке відхилення від цього основоположного принципу має ґрунтуватися на законодавстві і застосовуватись лише за чітко визначених виняткових обставин, що застосовуються до всього населення в цілому.

Типова складна ситуація виникає, коли рішення пацієнта суперечить покладеному на лікаря загальному обов'язку піклуватись про здоров'я пацієнта. Це може статись у випадку, коли пацієнт перебуває під впливом власних переконань (наприклад, відмовляється від переливання крові) або коли він має намір використати своє тіло або навіть завдати собі каліцтва, щоб відстояти свої вимоги, висловити протест проти влади чи продемонструвати свою підтримку якихось дій.

У разі оголошення голодування органи державної влади або професійні організації в деяких країнах вимагають втручання лікаря, щоб запобігти смерті, шойно стан свідомості пацієнта серйозно погіршується. В інших країнах існує правило, що клінічне рішення має бути прийняте відповідальним лікарем, яке він приймає після відповідних консультацій та зважування всіх фактів, що стосуються справи».

66. У відповідних витягах з Доповіді КЗК за результатами візиту до [України](#) 24 листопада–6 грудня 2002 року зазначено таке:

«...110. У Житомирській в'язниці № 8 найкращі матеріальні умови спостерігалися в корпусі для жінок і неповнолітніх (№ 2). Камери чисті й у гарному стані, досить обладнані, забезпечені гарним природним і штучним освітленням, туалети ізольовані. У багатьох камерах житловий простір, хоча й далекий від ідеалу, був більшим, ніж в інших відділеннях. Наприклад, у камері площею 29,7 м² утримувалися сім жінок. У камері площею 29 м² перебували всього троє неповнолітніх; однак призначена ця камера для вісьмох, а це занадто багато. Загалом делегація помітила, що рівень заповнення камер у цьому корпусі надавав кожному ув'язненому тільки 2,5 - 2,8 м² житлового простору.

111. КЗК схвалює той факт, що в частині корпусу № 1, призначеній для попередньо ув'язнених, ув'язнених, підданих адміністративному арешту та ув'язнених, засуджених до тюремного режиму, був достатній доступ до денного світла та свіжого повітря, крім деяких камер, де на вікнах, як і раніше, стояли обмежуючі пристрої (наприклад дротяна сітка). В інших відношеннях матеріальні умови були різними. Багато які з оглянутих камер, хоч і скромно обладнані, були чистими і в належному стані. Проте інші були покриті пліснявою і були бруднішими, з відносно поганим станом туалетів, іржавими ліжками і дуже вбогими постільними принадлежностями, зараженими тарганами та іншими паразитами.

При кількості ув'язнених, розміщених на час візиту, житловий простір у деяких камерах можна було вважати терпимим або навіть прийнятним. Наприклад, у попередньому ув'язненні в камері площею 42 м² утримувалися 12 ув'язнених, у камері площею 46 м² – 13 ув'язнених, у камері площею 19 м² – 4, а в камері площею 13 м² – 3. Але й тут простір був повністю зайнятий зайвими ліжками.

Зрештою опалення загалом становило проблему, оскільки температура ледь перевищувала 18°.

112. Тюремна адміністрація доклала реальних зусиль для забезпечення ув'язнених предметами першої необхідності (гігієнічними і миючими засобами, а якщо потрібно, додатковим одягом і взуттям). Проте деякі жінки скаржилися, що вони не можуть отримати необхідні їм спеціальні гігієнічні приналежності (гігієнічні прокладки/тампони). Делегація обговорила це питання з начальником тюрми, який запевнив, що ситуацію буде виправлено. **КЗК хотів би отримати підтвердження того, що цю проблему вже вирішено.**

113. У СІЗО № 21 в м. Одеса переповненість, погіршену загалом жахливими матеріальними умовами, можна законно розглядати як нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження.

Ув'язнені тіснилися на надзвичайно малій площі. Наприклад, до шести осіб перебували в камерах площею 8 м², до 15 чоловік – у камерах площею 18 м² і до 37 осіб (з 40 ліжками) – у камерах площею 78 м². За інформацією, зібраною делегацією, деякі частини СІЗО в середині листопада 2002 року були вочевидь навіть більше переповнені. Наприклад, у камерах розміром 18 м² у прийомному відділенні розміщували до 32 ув'язнених, які були змушені ділити десять ліжок.

Багато камер були занедбані, з покритими пліснявою стінами і стелями. Приміщення були у жахливому стані, постільні приналежності – брудні і в недостатній кількості (ув'язнені змушені просити простирадла і ковдри у родичів), туалети – недостатньо ізольовані, якщо взагалі ізольовані. До того ж у багатьох камерах туалети взагалі не мали змиву, що призводило до погіршення санітарних умов. І що найгірше, камери кишіли тарганами.

У деяких камерах ув'язнені були змушені завішувати вікна ковдрами, щоб уберегтися від протягів, оскільки у вікнах не було шибок. Крім того, у багатьох камерах опалення залишало бажати кращого, адже температура там не перевищувала 17°.

Фактично єдиним позитивним моментом було те, що камери мали достатній доступ до денного світла та належний рівень штучного освітлення.

114. Делегація отримала численні скарги щодо нестачі основних гігієнічних приналежностей і засобів для миття, включаючи туалетний папір. Крім того, ув'язнені були змушені прати свої речі, а також простирадла і ковдри у своїх камерах за допомогою наявних у них засобів у вкрай сумнівних санітарних умовах.

Далі: через малу кількість душових на кожну секцію установи (наприклад 2 душових на понад 170 ув'язнених) та їх занедбаний стан ув'язнені мали значні проблеми з підтриманням особистої гігієни.

115. У листі від 15 квітня 2003 року українська влада зазначила, що для зменшення переповненості планується побудувати нову будівлю на 250 місць і перевести частину ув'язнених до інших подібних установ області.

Вони також згадали про інші заходи, вжиті для вирішення виявлених санітарних проблем (забезпечення дезінфікуючими засобами, прання постільної білизни в пральні СІЗО), і зазначили, що ув'язнені тепер забезпечуються необхідними гігієнічними засобами.

116. Хоча метою візиту до колонії № 14 було кілька конкретних аспектів..., делегація відзначила, що у двох відвіданих нею секціях (4 і 7) камери були добре освітлені і належно провітрювалися та були обладнані ліжками з повним комплектом постільної білизни, тумбочками і місцем для зберігання речей. Санітарні вузли були чистими і підтримувалися у відносно гарному стані.

Камери були переповнені. У секції 4, наприклад, у камерах площею близько 61 м² перебувало до 35 осіб; однак це пом'якшувалося тим, що протягом дня ув'язнені могли вільно пересуватися в межах своєї секції і мали доступ до прогулянкового дворику.

У цій установі делегація отримала численні скарги на нестачу теплового одягу (пальт і шапок). Питання було обговорено з начальником тюрми, який запевнив делегацію, що було достатньо запасів для задоволення потреб ув'язнених. **КЗК хоче отримати підтвердження того, що ув'язнені в колонії № 14 забезпечені одягом, що відповідає погодним умовам.**

У світлі вищезазначеного КЗК рекомендує:

у тюрмі № 8:

- провести необхідний ремонт у корпусі № 1, щоб дорівняти матеріальні умови у цій будівлі до умов у корпусі № 2, що призначений для жінок і неповнолітніх, за всіма параметрами;

- забезпечити належний рівень опалення;

У СІЗО № 21:

- усунути виявлені матеріальні недоліки, забезпечивши, щоб:

- кожний ув'язнений мав власне ліжко з повним комплектом чистої постільної білизни;

- туалети в камерах були достатньо ізольовані і мали справний злив;

- вікна у всіх камерах були зашклені;

- камери належним чином опалювалися;

- душові підтримувалися в справному стані, і їхня кількість була якомога швидше збільшена;

- було завершено заплановане будівництво нової будівлі на 250 місць;

- було зменшено наповненість камер цих трьох установ, з кінцевою метою доведення розміру житлового простору на одну особу до 4 м²».

67. У відповідних витягах з Доповіді КЗК за результатами візиту до Туреччини [СРТ/Inf (2001) 31] зазначено таке:

«1. Ведення осіб, які оголосили голодування

... Делегацію було попередньо поінформовано, що ці директиви передбачають, що ведення осіб, які оголосили голодування, має здійснюватися, виходячи з відносин лікар-пацієнт. Фактично директиви чітко говорять про те, що «обов'язок працівників медичної служби полягає в тому, щоб сприяти продовженню життя. Право на життя, яке є основоположним правом серед інших прав та свобод людини, не можна обмежувати жодною нормою чи критерієм». Зокрема, директива передбачає, що «з моменту виявлення погіршення стану організму має бути забезпечене парентеральне (внутрішньовенне) годування».

Під час візиту в грудні 2000 року – січні 2001 року стан здоров'я жодного з ув'язнених не погіршився настільки, щоб було необхідно приймати рішення про штучне годування проти волі голодуючого. Проте випадки штучного годування пізніше були зафіксовані. Під час візиту в квітні 2001 року представники Міністерства охорони здоров'я повідомили делегацію КЗК про те, що їм не відомо про жоден випадок примусового годування ув'язнених, які були при свідомості, але до непритомних, дійсно, застосовувалося штучне годування.

33. Як було відмічено у попередніх зауваженнях від 29 січня 2001 року, питання штучного годування голодуючих проти їх волі є делікатним питанням, щодо якого існують різні погляди як у Туреччині, так і в інших країнах світу. КЗК розуміє, що Всесвітня медична асоціація на даний час переглядає свою політику щодо цього питання.

На даний час КЗК утримався від висловлення своєї позиції з цього приводу. Однак у КЗК твердо вірять у те, що ведення осіб, які оголосили голодування, має ґрунтуватися на відносинах лікар-пацієнт. Відтак, Комітет має серйозні сумніви в доцільності втручання в ці відносини шляхом пропонування лікарям, які здійснюють нагляд за голодуючими, якогось конкретного методу лікування».

D. Токійська декларація Всесвітньої медичної асоціації 1975 року (Настанови для лікарів щодо катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання щодо затриманих або ув'язнених)

68. У відповідних витягах з Декларації 1975 року зазначено таке:

«...5. Якщо ув'язнений відмовляється від вживання їжі, і лікар вважає, що ув'язнений спроможний формувати неупереджене раціональне судження щодо наслідків такої відмови, то такого ув'язненого не слід годувати штучним шляхом. Рішення щодо спроможності ув'язненого формувати таке судження має бути засвідчене хоча б одним незалежним лікарем. Лікар повинен пояснити ув'язненому наслідки відмови від вживання їжі».

Е. Декларація Всесвітньої медичної асоціації щодо осіб, що оголосили голодування (прийнята 43-ою Всесвітньою медичною асамблеєю, Мальта, листопад 1991 року, з поправками, внесеними на 44-ій Всесвітній медичній асамблеї, Марбелла, Іспанія, вересень 1992 року)

69. У Декларації Всесвітньої медичної асоціації щодо осіб, які оголосили голодування, зазначено таке:

«ПРЕАМБУЛА

1. Лікар, який лікує осіб, що оголосили голодування, стикається з таким конфліктом цінностей:

1.1. Кожна людина має моральний обов'язок поважати святість життя. Це особливо очевидно щодо лікаря, який застосовує свої вміння для рятування життя, а також діє на благо пацієнта (принцип благодіяння).

1.2. Лікар зобов'язаний поважати незалежність особистості кожного пацієнта. Перш ніж застосовувати свої вміння і надавати допомогу лікар повинен отримати інформовану згоду від свого пацієнта, окрім випадків настання надзвичайних обставин, у разі яких лікар має діяти, виходячи зі свого розуміння того, що є благом для пацієнта.

2. Цей конфлікт цінностей стає очевидним, коли особа, яка оголосила голодування, дала чіткі вказівки не рятувати її життя, впадає в кому і перебуває на межі життя і смерті. Моральний обов'язок вимагає від лікаря рятувати пацієнта від смерті, навіть якщо це суперечить бажанню самого пацієнта. З іншого боку, обов'язок зобов'язує лікаря поважати незалежність пацієнта.

2.1. Рішення про втручання може порушити право пацієнта розпоряджатися своїм життям.

2.2. Рішення про невтручання може призвести до того, що лікар стане свідком смерті особи, якій можна було запобігти.

3. Загальноприйнято, що відносини лікаря і пацієнта виникають щоразу, коли лікар в силу своїх обов'язків зобов'язаний застосовувати свої вміння для надання допомоги будь-якій особі, будь-то у формі рекомендації чи лікування. Такі відносини можуть існувати усупереч тому факту, що пацієнт, можливо, не погодився на певні види лікування чи втручання. Як тільки лікар погоджується здійснювати нагляд за особою, яка оголосила голодування, ця особа стає його пацієнтом. Все це тягне наслідки та обов'язки, що притаманні відносинам лікаря і пацієнта, включаючи згоду та конфіденційність.

4. Остаточне рішення щодо втручання чи невтручання лікар приймає без втручання третіх осіб, для яких благополуччя пацієнта не є пріоритетом. Однак лікар має чітко заявити пацієнту, чи може він погодитися з рішенням пацієнта про відмову від лікування, а у випадку коми – від штучного харчування, якщо існує ризик, що внаслідок цього пацієнт може померти. Якщо ж лікар не може погодитися з рішенням пацієнта про відмову від такої допомоги, тоді пацієнт має право звернутися до іншого лікаря.

НАСТАНОВИ ЩОДО ВЕДЕННЯ ОСІБ, ЩО ОГОЛОСИЛИ ГОЛОДУВАННЯ

Оскільки медики вважають святість життя основоположним принципом своєї діяльності, то для лікарів, що надають допомогу особам, які оголосили голодування, рекомендуються наступні практичні настанови:

1. ВИЗНАЧЕННЯ

Особа, яка оголосила голодування, є психічно нормальною людиною, яка заявляє про те, що вона вирішила розпочати голодування і відмовляється від вживання їжі та/або рідини протягом тривалого періоду часу.

2. ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА

2.1. Якщо це можливо, лікар повинен отримати детальну медичну картку пацієнта.

2.2. Лікар має провести ретельний огляд пацієнта на початку голодування.

2.3. Лікарі та інші медичні працівники не повинні чинити на особу, яка оголосила голодування, надмірний тиск будь-якого роду, щоб призупинити голодування. Лікування або догляд за особою, яка оголосила голодування, не повинні бути обумовлені припиненням голодування.

2.4. Особа, яка оголосила голодування, має бути професійно поінформована лікарем про клінічні наслідки голодування, а також про будь-яку особливу небезпеку, що існує в конкретному випадку. Інформоване рішення може бути прийняте тільки при чіткому взаєморозумінні. У разі потреби необхідно користуватися послугами перекладача.

2.5. Якщо особа, яка оголосила голодування, бажає дізнатися думку іншого лікаря, її бажання має бути задоволене. Якщо особа, яка оголосила голодування, бажає продовжувати лікування у іншого лікаря, це повинно бути дозволено. У випадку, якщо особа, яка оголосила голодування, є ув'язненим, це має бути дозволено після узгодження та консультації з тюремним лікарем.

2.6. Лікування інфекцій або надання пацієнту поради щодо збільшення орального прийому рідини (або внутрішньовенного введення фізіологічного розчину) часто є допустимим для особи, яка оголосила голодування. Відмова прийняти таке втручання не повинна завдавати шкоди будь-яким іншим аспектам медичної допомоги пацієнту. Будь-яке лікування пацієнта має відбуватися за його згоди.

3. ЧІТКІ ІНСТРУКЦІЇ

Лікар повинен щоденно пересвідчуватися в тому, чи бажає пацієнт продовжувати голодування. Лікар також повинен щоденно з'ясовувати бажання пацієнта щодо лікування в разі, якщо він в змозі приймати інформовані рішення. Встановлені факти повинні заноситися до медичної документації лікаря і зберігатися в режимі конфіденційності.

4. ШТУЧНЕ ГОДУВАННЯ

Якщо у особи, яка оголосила голодування, спостерігається помутніння свідомості і внаслідок цього вона не може приймати логічні рішення або якщо така особа впала в кому, лікар має бути вільним у прийнятті рішення замість пацієнта стосовно подальшого його лікування, яке він вважає таким, що буде на благо пацієнту, але лікар завжди повинен враховувати рішення, прийняте ним в процесі голодування пацієнта на попередній стадії його лікування, та дотримуватися статті 4 преамбули цієї Декларації.

5. ПРИМУС

Особа, яка оголосила голодування, має бути захищена від примусової участі в голодуванні. Це може вимагати відселення такої особи від інших осіб, які голодують.

6. РОДИНА

Лікар зобов'язаний поінформувати родину пацієнта про те, що він оголосив голодування, якщо тільки це спеціально не заборонено самим пацієнтом».

ПРАВО

I. ОЦІНЮВАННЯ СУДОМ ДОКАЗІВ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ

A. Доводи сторін

1. Заявник

70. Заявник стверджував, що він довів, що його було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню під час примусового його годування та що умови його тримання під вартою, зокрема, в період з 28 жовтня 1998 року по 23 лютого 2000 року (дата його звільнення з-під варти) суперечили статті 3 Конвенції. Він просив Суд визнати державу відповідальною за статтею 3. Заявник далі зазначив, що в період з 16 жовтня 1998 року по 13 серпня 1999 року його тримали під вартою без жодної належної санкції. Тому він стверджував, що було порушено підпункт (с) пункту 1 та пункт 3 статті 5 Конвенції.

2. Уряд

71. Уряд заперечив, що заявника примусово годував некваліфікований персонал і що він був прикутий наручниками до батареї центрального опалення у присутності службового собаки. Крім того, він заперечив, що в період з 10 січня по 7 лютого 2000 року заявника було поміщено в карцер у СІЗО № 1 Київської області. Уряд не надав жодної інформації щодо періоду, коли заявника утримували в карцері. Уряд також ухилився від питання щодо умов тримання заявника в карцері і щодо наявності санкцій на продовження тримання заявника під вартою в період з 7 по 23 лютого 2000 року.

В. Загальні принципи

72. Суд повторює, що при оцінці доказів Суд приймає стандарт доказування «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі «*Орхан проти Туреччини*» (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, п. 264, ECHR 2002 р.). Такий стандарт доказування може впливати з існування одночасно достатньо сильних, однозначних і безсумнівних висновків або схожих неспростовних припущень щодо фактів. При цьому до уваги береться поведінка сторін під час збирання доказів (див. рішення у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (*Ireland v. the United Kingdom*), серія А № 25, с. 65, п. 161, рішення від 18 січня 1978 року).

73. Суд з розумінням ставиться до природи своєї субсидіарної ролі і має бути обережним, беручи на себе роль суду першої інстанції щодо встановлення фактів у випадках, коли цього не можна уникнути, виходячи з обставин конкретної справи (див., наприклад, рішення у справі «*МакКерр проти Сполученого Королівства*» (*McKerr v. the United Kingdom*) (dec.), № 28883/95, рішення стосовно прийнятності від 4 квітня 2000 року). В тих випадках, коли відбулося провадження в національних судах, то до завдань Суду не входить заміна оцінки фактів національних судів своєю власною оцінкою, оскільки за загальним правилом оцінювання наданих доказів належить до повноважень саме цих судів (див. рішення у справі «*Клаас проти Німеччини*» (*Klaas v. Germany*), серія А № 269, с. 17, п. 29, рішення від 22 вересня 1993 року). Незважаючи на те, що Суд не обмежується висновками національних судів, за звичайних обставин потрібна наявність переконливих доводів для того, щоб Суд міг відійти від встановлених національними судами висновків щодо фактів (див. згадане вище рішення у справі «*Клаас проти Німеччини*» (*Klaas v. Germany*) с. 18, п. 30).

С. Міркування Суду згідно з підпунктом (а) пункту 1 статті 38

74. Підпункт (а) пункту 1 статті 38 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд оголошує заяву прийнятною, він

(а) розглядає справу разом з представниками сторін і у разі необхідності проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови...».

75. Суд повторює, що для ефективного функціонування системи індивідуального звернення, запровадженої статтею 34 Конвенції, найважливішим є те, що держава повинна створити передумови для того, щоб уможливити належний та ефективний розгляд заяв (див. серед останніх джерел згадану вище справу «*Орхан проти Туреччини*» (*Orhan v. Turkey*), п. 266, а також справу «*Танрікулу проти Туреччини*» (*Tanrikulu v. Turkey*) [Велика Палата], № 23763/94, п. 70, ECHR 1999-IV; справу «*Велікова проти Болгарії*» (*Velikova v. Bulgaria*), № 41488/98, п. 77, ECHR 2000-VI). Розгляду таких категорій справ, де окремий заявник звинувачує представників держави у порушенні його прав, передбачених

Конвенцією, властиво те, що у певних інстанціях лише Уряд-відповідач має доступ до інформації, яка може або підтвердити, або спростувати ці звинувачення. Ненадання Урядом наявної у нього інформації без задовільних пояснень може не тільки дати підстави для висновку про обґрунтованість тверджень заявника, а й мати негативні наслідки щодо рівня дотримання Урядом-відповідачем своїх зобов'язань за підпунктом (а) пункту 1 статті 38 Конвенції (див. рішення у справі «Тімурташ проти Туреччини» (*Timurtaş v. Turkey*), № 23531/94, пп. 66 та 70, ECHR 2000-VI). Те саме стосується випадків затримок з боку держави в наданні інформації, що перешкоджає встановленню фактичних обставин у справі (див. згадану вище справу «Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), п. 266).

76. У світлі наведених вище принципів і виходячи із зобов'язань Уряду за підпунктом (а) пункту 1 статті 38 Конвенції, Суд дослідив поведінку Уряду в цій справі щодо встановлення її фактів, зокрема в частині таких питань:

- ненадання Урядом письмового медичного висновку та рішення начальника СІЗО, на підставі яких до заявника було застосовано примусове годування;
- ненадання Урядом ґрунтовної і детальної інформації щодо юридичних підстав тримання заявника під вартою впродовж усього періоду його тримання під вартою;
- ненадання Урядом детальної інформації та коментарів щодо умов тримання заявника в карцері та загальних умов його тримання під вартою, його лікування та наданої йому медичної допомоги.

77. Суд робить висновок, що Уряд не надав жодних переконливих пояснень щодо відмови Уряду прокоментувати конкретні питання, порушені як на стадії доведення заяви до відома Уряду, так і пізніше на стадії розгляду прийнятності заяви, а також не надав належних документів, рішень і медичних висновків у справі заявника. Тому Суд вважає, що, виходячи з поведінки Уряду, можна дійти відповідних висновків у цій справі (див. посилання вище «Велікова проти Болгарії» (*Velikova v. Bulgaria*) та «Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), пп. 77 та 274 відповідно). Беручи до уваги труднощі, які виникли при встановленні фактів як у цій справі, так і в інших схожих на цю справах, та з огляду на важливість співпраці Уряду-відповідача під час провадження згідно з Конвенцією Суд доходить висновку, що Уряд не створив усіх необхідних передумов Суду в його завданні зі встановлення фактів в розумінні підпункту (а) пункту 1 статті 38 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

78. Заявник скаржився, що його тримали під вартою, зокрема, в одиночній камері слідчого ізолятора Київської області (СІЗО № 1 Київської області), незважаючи на те, що він хворів на ряд хронічних хвороб. Заявник також вважав, що його було позбавлено належної медичної допомоги під час перебування під вартою, а також що умови тримання під вартою (гігієнічні умови, постіль та інші умови) були незадовільними. Заявник стверджував, що без жодної медичної необхідності, яка була б визначена національними органами влади, його примусово годували під час його голодування, що завдало йому значних моральних і фізичних страждань. Зокрема, він стверджував, що його було прикуто наручниками до батареї центрального опалення в присутності охоронців і службового собаки (у його подальших скаргах він не згадував про службового собаку) і що його тримали охоронці в той час, як використовували спеціальну медичну трубку для його годування. У зв'язку із цим він посилався на статтю 3 Конвенції, яка передбачає таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Загальні принципи, закріплені в судовій практиці

79. Як Суд неодноразово зазначав, стаття 3 Конвенції закріплює одну з основоположних цінностей демократичного суспільства. У формі абсолютного твердження вона забороняє катування чи нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання незалежно від обставин і поведінки потерпілого (див. рішення у справі «*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [Велика Палата], № 26772/95, п. 119, ECHR 2000-IV).

80. Відповідно до практики Суду погане поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Оцінка цього мінімального рівня жорстокості є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичний і психологічний вплив, а в деяких випадках – від статі, віку і стану здоров'я потерпілого (див. серед інших джерел рішення у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (*Ireland v. the United Kingdom*), серія А № 25, с. 65, п. 162, рішення від 18 січня 1978 року). Крім того, вирішуючи, чи є поводження таким, що принижує гідність у розумінні статті 3, Суд братиме до уваги, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи його наслідки вплинули несприятливо на її або його особистість у спосіб, несумісний зі статтею 3. Однак відсутність такої мети не може переконливо виключити визнання порушення цього положення (див. рішення у справі «*Пірс проти Греції*» (*Peers v. Greece*) № 28524/95, пп. 67-68 та 74, ECHR 2001-III, та рішення у справі «*Валашинас проти Литви*» (*Valašinas v. Lithuania*) № 44558/98, п. 101, ECHR 2001-VIII).

81. Суд послідовно наголошував, що відповідне страждання і приниження мають у будь-якому випадку перевищувати межу неминучого елемента страждання і приниження, пов'язаного з законним позбавленням волі. Однак відповідно до статті 3 Конвенції держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не завдавали їй душевного страждання чи мук, які б перевищували неминучий рівень страждання, властивого триманню під вартою, і щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення її здоров'я і самопочуття були належним чином забезпечені (див. рішення у справі «*Кудла проти Польщі*» (*Kudła v. Poland*) [Велика Палата], № 30210/96, пп. 92-94, ECHR 2000-XI) наданням необхідної медичної допомоги та лікування (див. з відповідними відмінностями рішення у справі «*Аертс проти Бельгії*» (*Aerts v. Belgium*), *Доповіді* 1998-V, с. 1966, п. 64 і далі, рішення від 30 липня 1998 року). Оцінюючи умови тримання під вартою, слід взяти до уваги сукупний ефект цих умов, а також конкретні твердження заявника (див. рішення у справі «*Дугоз проти Греції*» (*Dougoz v. Greece*) № 40907/98, п. 46, ECHR 2001-II).

В. Обсяг питань, що підлягають розгляду

82. Суд зазначає, що скарги заявника за статтею 3 Конвенції в основному стосуються трьох питань:

- *по-перше*, чи умови тримання заявника під вартою були сумісними з цим положенням;
- *по-друге*, чи примусове годування заявника під час його голодування є нелюдським та таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням чи катуванням; та
- *по-третє*, чи заявнику було надано необхідну медичну допомогу та лікування в період його перебування під вартою та під час його голодування.

1. Умови тримання заявника під вартою

а. Доводи сторін

83. У своїх первісних заявах до Суду від 7 лютого 2000 року заявник стверджував, що його було поміщено в камеру площею 7 м², де вже перебувало 12 інших затриманих. У камері не було ані питної води, ані жодної можливості прийняти душ чи вмитися. Камера кишіла клопами і вошами, що врешті призвело до гострого дерматологічного захворювання заявника (мікробна екзема та короста).

84. Далі заявник зазначив, що 1 квітня 1999 року його було поміщено в карцер у слідчому ізоляторі на 10 днів, протягом яких він все ще голодував. Заявник вважав, що тамтешні умови призвели до повної його ізоляції в семиметровій камері, яка знаходилася в підвальному приміщенні старої будівлі, зведеної у дев'ятнадцятому столітті. Це було вологе приміщення з мокрими бетонними нештукатуреними стінами. Температура в камері була всього 15°C. Підлога теж була бетонною. Ліжко надавалося о 23 годині, а о 7 годині ранку прикріплювалося назад до стіни. Маленький стіл та стілець були прикуті до підлоги. Камера взагалі не провітрювалася, і заявникові не дозволяли ходити на прогулянки на свіжому повітрі. У камері не було туалету, а воду до рукомийника подавали лише кілька разів на день і тільки на вимогу. Заявник стверджував, що він не міг витримати таких умов, і тому порізав собі вени для того, щоб його перевели назад у камеру для голодуючих.

85. Уряд не надав жодного коментарю щодо умов тримання заявника під вартою в СІЗО № 1 Київської області. Так само він не прокоментував умови тримання заявника в карцері.

б. Оцінка Суду

86. Що стосується умов перебування під вартою, надмірної кількості людей в камері та відсутності необхідних гігієнічних засобів, вентиляції, сонячного світла, щоденних прогулянок, достатньо чистої постільної білизни та одягу, то Суд дослідив їх в цілому на підставі доводів заявника та зважаючи на відсутність відповідних коментарів Уряду. Суд зазначає, що він не може встановити напевно умови тримання заявника під вартою, які мали місце певний час тому. Проте, беручи до уваги, що доводи заявника є послідовними, ґрунтовними та відповідають перевіркам місць попереднього ув'язнення, проведеним Комітетом проти катувань (див. пункт 66 вище) та Уповноваженим з прав людини Верховної Ради України (див. пункти 60-61 вище), і враховуючи те, що Уряд не надав жодного коментарю щодо цих доводів, Суд доходить висновку, що заявника тримали в неприпустимих умовах і що таке тримання під вартою можна розглядати як таке, що принижує гідність, поводження, що є порушенням статті 3 Конвенції. Суд далі постановляє, що ситуація заявника була погіршена фактом застосування до нього дисциплінарного покарання у вигляді поміщення в карцер слідчого ізолятора, де умови були повністю неприпустимими відповідно до статті 3 Конвенції (див. п. 84 вище).

87. Крім того, Суд зазначає, що медичні висновки, надані сторонами, доводять, що під час тримання заявника під вартою він захворів на різні хвороби шкіри (зокрема коросту та екзему). Судячи з медичних обстежень заявника, проведених 8 травня 1998 року, 2 червня та 20 липня 1998 року, та з того, що після звільнення з-під варти 23 лютого 2000 року заявника одразу ж було поміщено до лікарні, стає очевидним, що стан здоров'я заявника значно погіршився. Хоча заявник справді отримувал деяке медичне лікування цих хвороб, проте саме їх виникнення, повторення, загострення та подальше лікування заявника після звільнення з-під варти доводять, що його утримували в антисанітарній обстановці, без дотримання елементарної гігієни. Ці умови мали такий згубний вплив на його стан здоров'я та задовільність самопочуття, що Суд вважає, що вони становили поводження,

яке принижує гідність (див. рішення у справі «Калашніков проти Росії» (*Kalashnikov v. Russia*), № 47095/99, п. 98, ECHR 2002-VI).

88. З огляду на вищезазначене Суд доходить висновку, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

2. Примусове годування заявника

а. Доводи сторін

89. Заявник стверджував, що спосіб, у який його примусово годували, становив катування. Крім того, він стверджував, що тюремна адміністрація не дотримувалася процедури, встановленої внутрішніми тюремними інструкціями. Він далі зазначав, що жодна медична комісія не проводила аналізу стану його здоров'я з метою визначення необхідності його примусового годування з медичної точки зору. Заявник стверджував, що сила застосовувалася під час його годування. Він також згадував, що 1 квітня 1999 року його було поміщено в карцер з метою покарання за продовження ним голодування.

90. Далі заявник зазначив, що його примусово годували інші заарештовані, які вже були засуджені, а не медичні працівники. Під час примусового годування, яке проводилося п'ять разів на тиждень, його зазвичай приковували наручниками до стільця чи батареї центрального опалення, змушували ковтати гумовий зонд, через який з відра подавалася спеціальна поживна суміш.

91. Уряд доводив, що примусове годування проводилося чітко у відповідності з медичною необхідністю для збереження життя заявника. Уряд далі зазначав, що стан здоров'я заявника був задовільним, що дозволяло тримати його під вартою та залучати до проведення слідчих дій. Крім того, Уряд стверджував, що заявник перебував під постійним медичним наглядом, заявника оглядали практично кожних два-три дні один або кілька лікарів, а також двічі його доставляли до лікарні для проведення ретельного обстеження. Крім того, примусове годування та лікування здійснювалися за приписом та під наглядом медичного персоналу. Уряд заявляв, що не було доведено, що примусове годування та медичне лікування погіршили стан здоров'я заявника. На підтвердження своїх доказів Уряд надав датовані 2004 роком висновки, підписані медичним персоналом та адміністрацією СІЗО № 1 Київської області Державного департаменту з питань виконання покарань, де заявник утримувався під вартою, які нібито здійснювали примусове годування заявника.

92. Заявник стверджував, що письмові висновки медичного персоналу СІЗО № 1 були написані під тиском та за вказівкою Державного департаменту з питань виконання покарань і не відповідають дійсності. Додатково заявник надав копію свого щоденника та письмову заяву його співкамерника, п. Коваля¹, який наполягав, зокрема, на тому що заявника годували інші заарештовані, хоча й під наглядом медичного персоналу, і що поживна суміш подавалася заявникові через гумовий зонд з 12-літровою відрою. П. Коваль стверджував, що на заявника одягали наручники під час примусового годування.

б. Оцінка Суду

93. Суд зазначає, що в попередній прецедентній практиці Комісія встановила, що «примусове годування особи включає такі, що принижують гідність, елементи, які за певних обставин можуть розглядатися як заборонені статтею 3 Конвенції». Проте в ситуації, подібній до цієї справи, коли особа, що утримується під вартою, оголошує

¹ Справа пана Коваля на даний момент розглядається Судом (див. рішення у справі *Коваль проти України* (*Koval v. Ukraine*) (dec.), № [65550/01](#), рішення стосовно прийнятності від 30 березня 2004 року).

голодування, це неминуче призводить до конфлікту між правом особи на фізичну недоторканність та позитивним зобов'язанням держави за статтею 2 Конвенції, цей конфлікт не вирішений самою Конвенцією (див. рішення у справі «*X проти Німеччини*» (*X v. Germany*) (1984 р.) 7 ЕННР 152). Комісія повторювала, що «згідно з законодавством Німеччини цей конфлікт вирішено; законодавством дозволено примусове годування особи, що утримується під вартою, якщо через голодування ця особа зазнаватиме шкоди постійного характеру, і примусове годування є навіть обов'язковим у разі наявності очевидної небезпеки для життя особи. Оцінювання вищезазначених умов повинно проводитися відповідальним лікарем, але остаточне рішення щодо примусового годування може бути прийняте тільки після отримання судового дозволу» (див. там само). Комісія також встановила, що твердження заявника щодо неналежного з ним поводження у зв'язку з примусовим годуванням під час голодування були необґрунтованими, оскільки заявник не довів, що спосіб, у який його примусово годували, є катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням (див. рішення у справі «*Петар Ілійков проти Болгарії*» (*Petar Ilijkov v. Bulgaria*), № 33977/96, п. 1, рішення від 20 жовтня 1997 року). Що стосується примусового годування особи, яка утримується під вартою, то Комісія далі звернулася до рекомендацій Комітету міністрів, доповідей КЗК та Всесвітньої медичної асоціації стосовно примусового годування затриманих осіб (див. пункти 64-65 та 68-69 вище).

94. Суд повторює, що захід, продиктований з точки зору встановлених принципів медицини терапевтичною необхідністю, не може в принципі розглядатися як нелюдський і такий, що принижує гідність. Те ж саме можна сказати і про примусове годування, метою якого є рятування життя конкретної особи, що утримується під вартою, яка свідомо відмовляється від вживання їжі. Проте органи Конвенції все ж мають переконатися в тому, що існування такої медичної необхідності переконливо доведено (див. рішення у справі «*Херцегфалві проти Австрії*» (*Herczegfalvy v. Austria*) серія А № 244, с. 26, п. 83, рішення від 24 вересня 1992 року). Крім того, Суд повинен пересвідчитися, що при прийнятті рішення про примусове годування було дотримано процесуальних гарантій. До того ж спосіб, у який заявника було піддано примусовому годуванню під час голодування, не повинен виходити за межі мінімального рівня жорстокості, встановленого практикою Суду згідно зі статтею 3 Конвенції. Суд дослідить ці аспекти по чергово.

95. Із самого початку Суд зазначає, що заявник не заявляв про те, що його слід залишити без їжі чи медикаментів, незважаючи на те, що це може призвести до смерті. Він навпаки заявляв, що не було жодної медичної необхідності примусово його годувати, оскільки не було жодного медичного обстеження, відповідних аналізів чи інших документів, які б переконливо підтверджували таку необхідність. Він заявив, що рішення про примусове його годування було обґрунтоване результатами аналізу на вміст ацетону в його сечі. Він далі наполягав на тому, що примусове годування здійснювалося з метою його приниження та покарання, оскільки мало на меті зупинити його голодування, а у разі його відмови – завдати йому тяжких фізичних страждань.

96. Суд бере до уваги твердження Уряду щодо задовільного стану здоров'я заявника під час тримання під вартою (див. пункт 91 вище). Проте, зважаючи на ненадання Урядом «письмового висновку комісії лікарів про значне погіршення стану заявника та виникнення загрози його смерті» та «рішення начальника [кримінально-виконавчої] установи», що було обов'язковим згідно з наказом від 4 березня 1992 року (див. пункт 62 вище), Суд робить висновок, що Уряд не продемонстрував, що для примусового годування заявника існувала «медична необхідність», встановлена національними органами. Тому можна припустити, що примусове годування було свавіллям. При застосуванні примусового годування заявника проти його волі, незважаючи на його

свідому відмову вживати їжу, не було дотримано процесуальних гарантій. Відповідно, не можна сказати, що органи влади діяли в накрращих інтересах заявника, піддаючи його примусовому годуванню.

97. Щодо способу, в який заявника годували, Суд припускає, що з огляду на доводи сторін органи влади дотримувалися порядку примусового годування, передбаченого наказом (див. пункт 62 вище). Проте самі по собі засоби примусу, що використовувалися, а саме – наручники, роторозширювач, спеціальна гумова трубка, вставлена в рот, а у випадку опору – застосування сили, можна вважати катуванням у розумінні статті 3 Конвенції у випадку відсутності медичної необхідності (див. пункт 63 вище – засоби приборкання відповідно до Європейських пенітенціарних правил).

98. У цій справі Суд доходить висновку, що примусове годування заявника без жодних медичних підстав, доведених Урядом, з використанням засобів, що передбачені в наказі, але яким заявник вчиняв спротив, вважається поведженням такого жорстокого характеру, що відповідає характеристиці катування.

99. З огляду на вищезазначене Суд вважає, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

3. Медична допомога та лікування, надані заявникові

100. Заявник стверджував, що йому не надали необхідної медичної допомоги та лікування під час його перебування під вартою. Він також заявляв, що в СІЗО № 1 Київської області не було медикаментів, необхідних для лікування та вирішення проблем, що виникли з огляду на його стан здоров'я, зокрема хронічних хвороб, на які він страждав, та хвороб, якими він заразився під час перебування під вартою. Медикаменти, яких він потребував, в основному надавалися йому родичами, зокрема сестрою, але інколи адміністрація установи не приймала їх через те, що заявник відмовлявся припинити голодування.

101. Уряд наполягав, що в період перебування заявника під вартою він отримував усе необхідне лікування та допомогу.

102. Суд звертає увагу на свої висновки щодо примусового годування, яке застосовувалося до заявника, що само по собі доводить, що національні органи влади не надали належного медичного лікування та допомоги заявнику під час його перебування під вартою. Навпаки, не було доведено, що примусове годування було пов'язане з певним станом здоров'я заявника або з чіткою медичною необхідністю порятунку життя заявника.

103. Суд також зазначає, що перший раз заявника було оглянуто лікарем тільки через півтора місяця після взяття його під варту. До взяття його під варту заявник не страждав на жодне захворювання шкіри і мав нормальний стан здоров'я, доки він не захворів на алергійний дерматит, знаходячись під вартою (відповідно до висновку медичного обстеження заявника від 5 лютого 1998 року, пункт 41 вище), який пізніше виявився мікробною екземою та коростою. З часу початку примусового годування заявника оглядали регулярніше.

104. Згідно з висновком незалежної медичної експертизи № 58 від 8 травня 1998 року заявнику було рекомендовано лікування мікробної екземи в умовах спеціалізованої лікарні (див. пункти 43-44 вище). Проте ця рекомендація не була виконана через те, що згідно з висновком цієї лікарні заявник міг би проходити лікування від корости і в умовах тримання під вартою (за результатами обстеження в **Київському міському шкірно-венерологічному диспансері від 14 липня 1998 року, пункт 46 вище**), що підтверджено висновком № 88 від 20 липня 1998 року (пункт 47 вище).

105. Крім того, заявник припинив своє голодування 14 липня 1998 року, поновивши його в жовтні 1998 року. Проте з документів, наданих Урядом, зрозуміло, що в період з

5 серпня 1998 року по 10 січня 2000 року заявник не обстежувався лікарем і не отримував медичної допомоги лікаря (пункт 50 вище). На думку Суду, це не може розглядатися як належна та обґрунтована увага медичного персоналу, враховуючи голодування та ті хвороби, на які страждав заявник. Крім того, Уряд не надав жодних письмових документів щодо примусового годування під час голодування, виду харчування, яке використовувалося, чи медичної допомоги, наданої заявнику в зв'язку з цим.

106. За цих обставин Суд вважає, що було допущено порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з недостатністю належного медичного лікування та допомоги, наданих заявнику під час перебування під вартою, що становить таке, що принижує гідність, поводження.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПІДПУНКТУ (С) ПУНКТУ 1 ТА ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

А. Законність тримання заявника під вартою (підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції)

1. Доводи сторін

107. Заявник скаржився, що його тримання під вартою було незаконним, оскільки було перевищено встановлений законом граничний строк тримання під вартою. Він посилався на підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції, що передбачає таке:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

(с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення ...».

108. Уряд стверджував, що тримання заявника під вартою в період з 30 вересня 1998 року по 22 лютого 2000 року було законним. Він зазначав, що заявника також законно тримали під вартою в період з 9 вересня 1998 року до 9 серпня 1999 року та з 5 січня до 7 лютого 2000 року, оскільки впродовж цих двох періодів відповідно до статті 218 КПК заявник знайомився з матеріалами справи, та, крім того, проводилося додаткове розслідування кримінальної справи згідно з п. 7 статті 156 КПК.

2. Загальні принципи, закріплені в судовій практиці

109. Суд зазначає, що застосування виразів у пункті 1 статті 5 «законний» та «відповідно до процедури, встановленої законом» по суті відсилають до національного законодавства і покладають обов'язок дотримуватися матеріальних і процесуальних норм цього законодавства. Незважаючи на те, що питання тлумачення і застосування національного законодавства належить до компетенції національних органів, зокрема судів, Суд має право переглянути, чи було дотримано норми національного законодавства з метою відповідності цьому положенню Конвенції (див. серед інших джерел рішення у справі «Дуйєб проти Нідерландів» (*Douiyeb v. the Netherlands*) [Велика Палата], № 31464/96, пп. 44-45).

110. Суд повторює, що «законність» тримання під вартою відповідно до національного законодавства є основоположним, але не завжди вирішальним елементом. Суд повинен додатково впевнитися, що тримання під вартою впродовж періоду, який розглядається, було сумісним з метою пункту 1 статті 5 Конвенції, яка полягає у запобіганні свавільному позбавленню свободи особи. Крім того, Суд повинен з'ясувати, чи національне

законодавство само по собі сумісне з Конвенцією, включаючи і загальні принципи, які виражені чи передбачені в ній (див. рішення у справі «*Вінтерверп проти Нідерландів*» (*Winterwerp v. the Netherlands*), серія А № 33, с. 19-20, п. 45, рішення від 24 жовтня 1979 року).

111. Суд наголошує, що там, де йдеться про позбавлення свободи, має бути дотримано загального принципу правової визначеності. Тому суттєво, щоб умови позбавлення свободи відповідно до національного законодавства були чітко визначені і щоб закон сам по собі був настільки чіткий, щоб надати особі можливість (у разі необхідності – після отримання відповідної консультації) передбачити в межах розумного, виходячи з обставин справи, наслідки, які ця дія може мати (див. рішення у справі «*С.В. проти Сполученого Королівства*» (*S.W. v. the United Kingdom*), серія А № 335-В, сс. 41–42, пп. 35–36, рішення від 22 листопада 1995 року).

3. Застереження, зроблене Україною за пунктом 1 статті 5 Конвенції

112. Суд зауважує, що в застереженні міститься посилання, зокрема, на статті 106 та 157 КПК (див. пункти 56-59 вище), відповідно до яких особа може бути заарештована або взята під варту за рішенням прокурора без жодних вимог щодо судового нагляду за взяттям під варту (див. рішення у справі «*Салов проти України*» (dec.) (*Salov v. Ukraine*), № 65518/01, рішення стосовно прийнятності від 27 квітня 2004 року). Беручи до уваги строк дії застереження, на Україну не поширювалось зобов'язання згідно з Конвенцією гарантувати, щоб перший арешт чи тримання під вартою осіб таких, як заявник, здійснювалося за рішенням судді (див. рішення у справі «*Фалькович проти України*» (*Falkovych v. Ukraine*) (dec.), № 64200/00, рішення стосовно прийнятності від 29 червня 2004 року).

113. Суд зазначає, що питання продовження строку тримання заявника під вартою вирішується на підставі статті 156 КПК (див. пункт 54 вище). Проте це положення не було включене до застереження України за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

114. Беручи до уваги умови застереження і той факт, що в застереженні не містилося посилання на статтю 156 цього Кодексу, Суд вважає, що питання продовження строку тримання під вартою не покривається цим застереженням.

4. Законність продовження строку тримання заявника під вартою

115. Щодо фактів у цій справі Суд зазначає, що спочатку взяття заявника під варту 8 квітня 1997 року було ініційовано слідчим Міністерства внутрішніх справ. 11 квітня 1997 року прокурором м. Києва була видана санкція на арешт заявника. Ця санкція була переглянута судом 28 травня 1997 року. Строк тримання заявника під вартою продовжувався відповідними прокурорами п'ять разів, і зрештою з шести місяців був продовжений до вісімнадцяти місяців. Останнє рішення про продовження строку тримання під вартою було прийнято 30 червня 1998 року виконуючим обов'язки Генерального прокурора (див. пункти 27 і 31-34 вище). 1 листопада та 16 грудня 1999 року Київський міський суд та Верховний Суд України відхилили клопотання заявника про звільнення з-під варту, незважаючи на те, що встановлений граничний строк дозволеного тримання під вартою закінчився.

116. Суд зазначає, що в принципі строк тримання під вартою є «законним», якщо він ґрунтується на рішенні суду (див. рішення у справі «*Єчюс проти Литви*» (*Ječius v. Lithuania*), № 34578/97, п. 68, ECHR 2000-IX). Проте у цій ситуації не було жодного рішення суду щодо продовження тримання заявника під вартою з 29 травня 1997 року до 1 листопада 1999 року. Рішення про продовження тримання заявника під вартою приймалося прокурорами, які були стороною провадження і які в принципі не можуть

вважатися «незалежними посадовими особами, яким закон надає право здійснювати судову владу» (див. рішення у справі «*Merit проти України*» (*Merit v. Ukraine*), № 66561/01, п. 63, рішення від 30 вересня 2004 року). Виходячи з їхньої ролі та статусу, вони не могли здійснювати належний перегляд законності рішення про продовження строку тримання заявника під вартою, яке є предметом розгляду згідно з пунктом 3 статті 5 Конвенції.

117. Суди перевіряли законність тільки тих рішень прокурора про продовження строку тримання заявника під вартою, які були датовані 1 листопада та 16 грудня 1999 року, коли заявнику було відмовлено в задоволенні його клопотання про звільнення з-під варти без зазначення жодних конкретних причин та без визначення строку подальшого тримання заявника під вартою, незважаючи на те, що граничний строк тримання заявника під вартою закінчився ще 30 вересня 1998 року. Заявник закінчив знайомитися з матеріалами справи 9 серпня 1999 року, але відповідно до статті 156 КПК цей період не було взято до уваги при обчисленні загального строку тримання під вартою. 1 листопада 1999 року Київський міський суд та 16 грудня 1999 року Верховний Суд України направляли справу на додаткове розслідування.

118. За цих обставин Суд робить висновок, що тримання заявника під вартою з 1 жовтня 1997 року (з дати другого продовження строку тримання під вартою, що підпадає під юрисдикцію суду *ratione temporis*) до 1 листопада 1999 року (перший період) було незаконним в розумінні підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції.

119. Крім того, при поверненні судом справи на додаткове розслідування граничний строк тримання під вартою не може перевищувати два місяці. Цей строк закінчився 16 лютого 2000 року. Проте заявника звільнили з-під варти лише через сім днів, а саме – 23 лютого 2000 року, за рішенням першого заступника прокурора Київської області про звільнення заявника з-під варти, яке було прийнято за день до цього. За цих обставин Суд дійшов висновку, що продовження тримання заявника під вартою з 16 до 22 лютого 2000 року (другий період) також було незаконним відповідно до підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції.

120. Крім того, заявника було звільнено з-під варти 23 лютого 2000 року, через день після того, як було прийнято рішення про його звільнення (третій період), незважаючи на те, що його повинні були звільнити з-під варти негайно з огляду на закінчення передбаченого законодавством граничного строку тримання під вартою (див. пункт 54 вище).

121. Таким чином, Суд дійшов висновку, що було допущено порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції через те, що заявник з 1 жовтня 1997 року до 1 листопада 1999 року та з 16 до 22 лютого 2000 року і з 22 до 23 лютого 2000 року утримувався під вартою без законних підстав.

В. Скарги за пунктом 3 статті 5 Конвенції

122. Заявник також скаржився, що загальна тривалість його тримання під вартою була ані «виправданою», ані «розумною». Він посилався на пункт 3 статті 5 Конвенції, що передбачає таке:

«Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту (с) пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання».

1. Чи постав заявник негайно перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, щоб розглянути питання щодо продовження його тримання під вартою

а. Доводи сторін

123. Заявник скаржився за пунктом 3 статті 5 Конвенції, що він утримувався під вартою впродовж двох років, десяти місяців і п'ятнадцяти днів без того, щоб постати негайно перед суддею або іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, щоб розглянути питання продовження його тримання під вартою.

124. Уряд стверджував, що тривалість тримання заявника під вартою відповідає чинному на той час законодавству, і просив Суд не брати до уваги твердження заявника як такі, що є безпідставними. Далі Уряд наполягав, що прокурор був тією посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, а отже, продовження строку тримання заявника під вартою відповідає вимогам пункту 3 статті 5 Конвенції.

б. Статус прокурора відповідно до законодавства України / чи може прокурор розглядатися як «посадова особа, якій закон надає право здійснювати судову владу»

125. Суд вивчав це питання у справі «*Merit проти України*» (*Merit v. Ukraine*) (згаданій вище в пунктах 62-64), де був зазначений статус прокурора згідно з законодавством України як сторони кримінального процесу та його підпорядкування органам виконавчої влади України. Виходячи з цього, Суд постановив, що прокурор не може розглядатися як посадова особа, яка здійснює «судову владу», що наділена ознаками «незалежності» та «неупередженості», як того вимагає пункт 3 статті 5 Конвенції (див. також рішення у справі «*Шіссер проти Швейцарії*» (*Schiesser v. Switzerland*), серія А № 34, пп. 27-41, рішення від 4 грудня 1979 року), та яка може забезпечити гарантії проти свавільного чи безпідставного позбавлення свободи (див. рішення у справі «*Недбала проти Польщі*» (*Niedbala v. Poland*), № 27915/95, пп. 48-57, рішення від 4 липня 2000 року). Немає жодної підстави для іншого висновку у цій справі. Таким чином, Суд, відхиляє доводи Уряду стосовно незалежності та неупередженості прокурора.

с. Чи постав заявник перед судом негайно, щоб розглянути питання щодо продовження строку його тримання під вартою

126. Судовий контроль згідно з пунктом 3 статті 5 Конвенції є негайним, це питання має оцінюватися у кожній справі окремо з урахуванням її специфічних обставин (див. рішення у справі «*Де Йонг, Балже та Ван ден Брінк проти Нідерландів*» (*De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands*), серія А № 77, с. 24-25, пп. 51-52, рішення від 22 травня 1984 року). Однак межі відхилення під час тлумачення та використання поняття «негайності» є дуже обмеженими (див. рішення у справі «*Броган та інші проти Сполученого Королівства*» (*Brogan and Others v. the United Kingdom*), серія А № 145-В, с. 33-34, п. 62, рішення від 29 листопада 1988 року). Суд нагадує, що у справі «*Броган та інші проти Сполученого Королівства*» (*Brogan and Others v. the United Kingdom*) (с. 33, п. 62) він постановив, що хоча тримання під вартою в поліції без судового контролю, яке тривало чотири дні і шість годин, було виправданим, воно порушувало вимогу негайності.

127. Суд зауважує, що заявник утримувався під вартою під час досудового слідства загалом впродовж двох років, десяти місяців і п'ятнадцяти днів, починаючи з 8 квітня 1997 року до 23 лютого 2000 року. Перше затримання заявника як підозрюваного було санкціоновано прокурором 11 квітня 1997 року і оскаржено заявником 12 травня 1997 року. Проте Московський районний суд м. Києва розглядав це питання впродовж більш

ніж двох тижнів і нарешті 28 травня 1997 року підтвердив законність санкції прокурора. Усі подальші рішення стосовно продовження тримання заявника під вартою приймалися прокурорами. І тільки 1 листопада та 16 грудня 1999 року питання тримання заявника під вартою розглядалося Київським міським судом та Верховним Судом України відповідно.

128. Незважаючи на специфічні проблеми, що виникають під час розслідування економічних злочинів, Суд не може визнати, що тримання заявника під вартою під час досудового слідства впродовж такого тривалого часу без негайного чи регулярного судового нагляду було необхідним.

129. Таким чином, Суд доходить висновку, що в цьому відношенні було допущено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

2. Тривалість тримання заявника під вартою

а. Практика Суду

130. Суд вважає, що питання розумності строку тримання заявника під вартою під час досудового слідства не можна оцінювати абстрактно. Кожна справа має бути вивчена з урахуванням її специфічних обставин. Тривале тримання під вартою може бути виправдано за наявності реальних ознак справжньої потреби з погляду суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважає над принципом поваги до особистої свободи, передбаченим статтею 5 Конвенції (див. серед інших джерел рішення у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [Велика Палата], № 30210/96, п. 110, ECHR 2000-XI).

131. У першу чергу національні судові органи мають перевірити, чи не виходить за межі розумного строку тривалість тримання обвинуваченого під вартою під час досудового слідства у відповідній справі. З цією метою суди, приділяючи належну увагу принципу презумпції невинуватості, мають дослідити всі факти, що вказують на наявність або відсутність суспільного інтересу, який виправдовує відхилення від правила, передбаченого статтею 5 Конвенції, і викласти їх у своїх рішеннях щодо заяв про звільнення з-під варті. Вкрай суттєво, що на підставі доводів, наведених у цих рішеннях, та задокументованих фактів, наданих заявником у його скаргах, Суд має вирішити, чи мало місце порушення пункту 3 статті 5 (див. рішення у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [Велика Палата], № 26772/95, п. 152, ECHR 2000-IV).

132. Існування розумної підозри, що заарештована особа вчинила злочин, є умовою *sine qua non* [передумовою] законності продовження тримання під вартою, але з перебігом певного часу вона перестає бути достатньою. Суд має також встановити, чи інші зазначені судовими органами підстави виправдовували подальше позбавлення свободи. Якщо ці підстави були «доцільними» і «достатніми», Суд має також з'ясувати, чи виявили національні органи «особливу ретельність» у провадженні по справі. При цьому такі фактори, як складність та особливість розслідування повинні теж бути взяті до уваги (див. рішення у справі «Скотт проти Іспанії» (*Scott v. Spain*), *Доповіді* 1996-VI, с. 2399-2400, п. 74, рішення від 18 грудня 1996 року, та «І.А. проти Франції» (*I.A. v. France*), *Доповіді* 1998-VII, с. 2978, п. 102, рішення від 23 вересня 1998 року).

133. При цьому Суд повторює, що поняття правової визначеності, яке ґрунтується на верховенстві права, поширюється і на статтю 5 Конвенції, зокрема на пункт 3 цієї статті. У зв'язку з цим Суд зауважує, що стаття 156 КПК (див. пункт 54 вище) по суті суперечить практиці Суду, тому що час ознайомлення заявника з матеріалами справи не врегульований національним законодавством з достатньою чіткістю і не був взятий до уваги при обчисленні загального строку тримання заявника під вартою під час досудового слідства. До того ж заявник залишався під вартою впродовж невизначеного строку без

будь-якої санкції суду на подовження строку його тримання під вартою, як того вимагає пункт 3 статті 5, поки він та/або інші підозрювані ознайомлювалися з матеріалами справи. Тому Суд вважає, що ця прогалина у законодавстві, що існувала в КПК, сама по собі суперечить принципу «правової визначеності» (див. рішення у справі «Єчюс проти Литви» (*Ječius v. Lithuania*), № 34578/97, п. 57, ЕЧПР 2000-IX). Суд також зазначає, що внесення змін та доповнень до КПК 3 квітня 2003 року частково виправило цю ситуацію. Однак ці зміни не вплинули на становище заявника на час розгляду справи.

в. Період, що має бути взятий до уваги

134. Суд зазначає, що при визначенні тривалості тримання заявника під вартою під час провадження згідно з пунктом 3 статті 5 Конвенції слід брати до уваги період, який починається з дати взяття обвинуваченого під варту і закінчується датою пред'явлення йому обвинувачення навіть судом першої інстанції (див. серед інших джерел рішення у справі «Вемхофф проти Німеччини» (*Wemhoff v. Germany*), серія А № 7, с. 23, п. 9, рішення від 27 червня 1968 року, та рішення у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [Велика Палата], № 26772/95, пп. 145 та 147, ЕЧПР 2000-IV). Таким чином, Суд робить висновок, що заявник утримувався під вартою з 8 квітня 1997 року до 23 лютого 2000 року, що разом становить 2 роки, десять місяців і п'ятнадцять днів. Однак з цього строку тільки 2 роки, п'ять місяців і дванадцять днів підпадають під компетенцію Суду *ratione temporis*, що починає свій відлік з 11 вересня 1997 року – дати набуття чинності Конвенції для України.

135. Суд зазначає стандартні причини винесення прокурором початкового рішення про залишення заявника під вартою: ризики ускладнень, залякування свідків та підробка доказів. При прийнятті рішення також враховувалася тяжкість обвинувачення, висунутого проти заявника. Суд ще раз зауважує, що наявність серйозної підозри щодо вчинення особою тяжкого злочину, хоча і є фактором, що має значення для справи, але не може бути єдиним виправданням тривалого тримання під вартою під час досудового слідства (див. рішення у згаданій вище справі «Скотт проти Іспанії» (*Scott v. Spain*), с. 2401, п. 78). У цьому контексті Суд зазначає, що жодне з рішень, винесених прокурором чи судом у справі заявника, не спиралося на фактичні обставини, які б підтверджували зроблені прокурором чи судом висновки щодо необхідності застосування запобіжного заходу. У цих рішеннях немає жодного посилання на будь-який фактор, що міг би довести, що впродовж часу, що має значення для справи, дійсно існували ризики, на які спиралося відповідне рішення. До того ж немає жодних посилань на підстави, передбачені статтями 148 та 150 КПК (див. пункт 54 вище).

136. Суд вважає, що первісних підстав, наведених прокурором, таких як можливе втручання у розслідування та підозра, що заявник вчинив злочини, в яких його обвинувачено, могло бути достатньо для того, щоб взяти заявника під варту. Але по мірі провадження та з наближенням до закінчення збирання доказів (ознайомлення заявника з матеріалами кримінальної справи, розслідуваної прокурором) ця підстава неминуче стала б все менш значущою для справи. При цьому Суд зазначає, що дехто з підозрюваних не утримувався під вартою під час досудового слідства у зв'язку з сімейними обставинами. З огляду на висновки Суду (див. пункти 83-88) стосовно стану здоров'я та умов тримання заявника під вартою Суд вважає, що заявника не слід було тримати під вартою протягом такого тривалого часу. У зв'язку з тим, що Урядом не було надано жодного конкретного доказу протилежного, Суд робить висновок, що продовження тримання заявника під вартою не було ані необхідним, ані виправданим особливими обставинами.

137. Крім того, Суд зауважує, що жоден з альтернативних заходів із забезпечення явки заявника до суду не був в достатній мірі розглянутий національними органами влади

(порівняно з рішенням у справі «*Ноймайстер проти Австрії*» (*Neumeister v. Austria*), серія А № 8, с. 3, п. 3, рішення від 27 червня 1968 року, та рішенням у справі «*Яблонський проти Польщі*» (*Jablonski v. Poland*), № 33492/96, п. 83, рішення від 21 грудня 2000 року). Була внесена застава, яка не мала жодного результату (див. пункти 32-33 вище). Органи влади не розглянули інші можливі запобіжні заходи, прямо передбачені статтею 149 КПК (пункт 54 вище), доки не закінчився граничний строк тримання заявника під вартою, коли його 23 лютого 2000 року було звільнено з-під варти під підписку про невиїзд (пункт 37 вище).

138. Отже, Суд вважає, що підстави, на які посилалися органи влади, щоб виправдати продовження тримання заявника під вартою впродовж більше ніж двох років і п'яти місяців, хоча ймовірно доцільні та достатні на початку, втратили ці якості з плином часу. Таким чином, було допущено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

III. ЗАСТОСОВУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

139. Стаття 41 Конвенції передбачає таке:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Матеріальна шкода

140. Заявник вимагав відшкодування матеріальної шкоди у розмірі 60 700 доларів США (дол. США), що становить приблизно 45 828,60 євро. До цієї суми він включив втрату заробітної плати впродовж 34 місяців (15 300 дол. США) у зв'язку з його затриманням; заставу, сплачену Міністерству внутрішніх справ (40 000 дол. США); вартість медикаментів, що були придбані його родичами; та інші витрати на медичне обслуговування (5 400 дол. США), надане йому під час його перебування під вартою. Для обґрунтування своїх вимог заявник надав докази про рівень заробітної плати, яку він отримував, працюючи в «Укрінбанку», інформацію про нарахування застави та квитанції про здійснення операцій обміну валюти, кошти від яких за його словами були витрачені на його медичне лікування.

141. Уряд вважав, що немає жодного причинно-наслідкового зв'язку між тривалістю тримання заявника під вартою та матеріальною шкодою, яку він вимагав відшкодувати. Уряд зазначив, що строк тримання заявника під вартою було вираховано зі строку відбування покарання, який заявник не оскаржував. Також Уряд вважав, що вимога заявника про відшкодування суми застави не може розглядатися Судом з огляду на те, що цю частину справи заявника було оголошено неприйнятною. Щодо вимог заявника про компенсацію медичних витрат, то Уряд вважав їх не підтвердженими квитанціями, а також сфабрикованими і, відповідно, просив Суд не задовольняти цих вимог.

142. Суд не вбачає жодного причинно-наслідкового зв'язку між стверджуваною матеріальною шкодою та встановленим порушенням статті 5 Конвенції. Проте Суд погоджується з тим, що заявник і його родина зазнали певних витрат на медикаменти, намагаючись зменшити вплив неприпустимих умов тримання заявника під вартою та їх шкідливих наслідків для здоров'я, щодо яких Суд визнав порушення статті 3 Конвенції. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 1 000 євро на відшкодування цих витрат.

B. Моральна шкода

143. Заявник вимагав 150 000 дол. США (112 530 євро) компенсації моральної шкоди. Він стверджував, що впродовж тримання під вартою він зазнав моральних і фізичних страждань, стресів і хвилювання, був підданий катуванням під час примусового годування, його гідність була принижена, воля пригнічена, а здоров'я підірване. Він також заявив, що було порушено його звичний спосіб життя і його було позбавлено нормальних стосунків з іншими людьми. Тримання під вартою вплинуло на його репутацію і розвиток кар'єри, і він не міг дбати про своїх пристарілих батьків.

144. Уряд зазначив, що сума, яку вимагає заявник, є надмірною і не має жодного відношення до цієї справи. Уряд заявив, що соціальні труднощі є природним наслідком будь-якого затримання. Тому Уряд просив Суд присудити відшкодування на засадах справедливості і з урахуванням прецедентної практики Суду з цього питання, а також врахувати принцип, відповідно до якого звернення до Суду не може слугувати підставою невиправданого збагачення.

145. Суд звертає увагу на свої висновки в цій справі щодо грубих порушень статей 3 та 5 Конвенції. Беручи до уваги аналогічні справи у своїй прецедентній практиці і здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику суму в розмірі 20 000 євро як компенсацію моральної шкоди (для порівняння див. рішення у справі «*Пірс проти Греції*» (*Peers v. Greece*), № 28524/95, п. 88, ЕЧПР 2001-III, та рішення у справі «*Хохліч проти України*» (*Khokhlich v. Ukraine*), № 41707/98, п. 228, рішення від 29 квітня 2003 року).

С. Судові витрати

146. Заявник звернувся з вимогою про відшкодування судових витрат на адвокатів в Україні та на представництво в Суді у розмірі 59 200 дол. США (44 410 євро). Для підтвердження цих витрат він надав такі документи:

(а) рахунок від пана Вронського (адвоката, який займався справою заявника з серпня 1997 року до лютого 2000 року), виставлений для оплати його послуг за лютий на суму 1 200 грн. Заявник стверджував, що загальна сума за весь період представництва його інтересів за ставкою 1 200 грн. на місяць становить 16 200 дол. США (12 150 євро);

(б) рахунок від пана Портяника (адвоката, який займався справою заявника з травня 1997 року по лютий 2001 року) на суму 90 610 грн. (13 014 євро), який нібито залишається непоплатеним;

(с) заявник стверджував, що заплатив пану Діденку (його адвокату з червня 1997 року по лютий 2001 року) 9 000 дол. США (6 751,69 євро);

(д) заявник стверджував, що 10 грудня 1998 року заплатив аудиторській фірмі «Аналітик» 2 400 грн. (437,92 євро) за фінансову та бухгалтерську перевірку, яку необхідно було провести у його кримінальній справі. Він надав договірну документацію, що підтверджує надання цих послуг;

(е) заявник надав підтвердження і вимагав відшкодування його витрат на кореспонденцію, телефонні розмови, телеграми тощо на загальну суму 500 дол. США (375 євро);

(ф) заявник стверджував, що уклав договір з паном Портяником на загальну суму 60 000 грн. (9 307,70 євро) за представництво його інтересів у Суді (з травня 1999 року по січень 2004 року), яку він ще не оплатив);

(г) заявник також вимагав відшкодування інших витрат, понесених ним під час провадження у Суді, — витрати на друк документів, телефонні розмови, факси, переклад документів на офіційні мови — на загальну суму 5 000 дол. США (3 750 євро).

147. Уряд стверджував, що ці вимоги заявника є необґрунтованими, тому що вони не підтверджені жодними розписками, квитанціями чи іншими документами. Тому Уряд просив Суд відхилити ці вимоги.

148. Суд повторює, що для включення судових витрат до присудженої суми відповідно до статті 41 має бути встановлено, що вони були фактично понесені та необхідні для запобігання порушенню Конвенції чи отримання відшкодування за встановлене порушення Конвенції та що розмір таких витрат є обґрунтованим (див. рішення у справі «*Merit проти України*» (*Merit v. Ukraine*), № 66561/01, п. 88, рішення від 30 березня 2004 року). Суд вважає, що у цій справі не було повністю дотримано цих вимог. Не було доведено, що всі витрати, які, як стверджується, становлять 44 410 євро, були обґрунтованими і були дійсно понесені у зв'язку зі скаргами, поданими до Суду. Тільки 1 200 грн., що були сплачені пану Вронському, та 2 400 грн., що були сплачені сестрою заявника аудиторській фірмі «Аналітик», були дійсно достатньо підтверджені заявником. Проте перша з цих сум (1 200 грн.) була сплачена не безпосередньо або особисто заявником, а «Укрінбанком» (див. для порівняння публікації витягів рішення у справі «*Гусинський проти Росії*» (*Gusinskiy v. Russia*), заява № 70276/01, п. 88, ECHR 2004). Що ж стосується договорів, укладених заявником з паном Портяником на загальну суму 150 610,00 грн. (21 632,30 євро), Суд вважає, що вони викладені в досить загальному вигляді. З їх тексту неможливо визначити точний розмір фінансових зобов'язань заявника перед його адвокатом, а також умови, за яких ці суми підлягають сплаті. Тим не менш, очевидно, що заявник поніс певні витрати на провадження у національних судах та на провадження в Суді, враховуючи доводи заявника та зауваження його адвокатів, що були надані у процесі провадження в Суді.

149. Беручи до уваги надану Суду інформацію та вищезазначені критерії, Суд вважає розумним присудити заявнику 5 000 євро на відшкодування судових витрат.

Д. Пеня

150. Суд вважає за доцільне нараховувати пеню, виходячи з розміру граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД:

- 1. Постановляє** одноголосно, що було допущено порушення статті 3 Конвенції стосовно умов тримання заявника під вартою та позбавлення належної медичної допомоги та лікування, що становило поведження, яке принижувало гідність.
- 2. Постановляє** одноголосно, що було допущено порушення статті 3 Конвенції стосовно примусового годування заявника, що становило катування.
- 3. Постановляє** шістьма голосами проти одного, що було допущено порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції щодо законності тримання заявника під вартою з 1 жовтня 1997 року до 1 листопада 1999 року та з 16 до 22 лютого 2000 року, а також з 22 до 23 лютого 2000 року.
- 4. Постановляє** одноголосно, що було допущено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції через непроведення негайного судового розгляду питання щодо

законності продовження тримання заявника під вартою під час досудового слідства.

5. Постановляє одноголосно, що було допущено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції щодо загальної тривалості тримання заявника під вартою.

6. Постановляє одноголосно, що Уряд не виконав свої зобов'язання за підпунктом (а) пункту 1 статті 38 Конвенції.

7. Постановляє одноголосно:

(а) що протягом трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявнику перелічені нижче суми, що мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача на дату їх сплати:

(i) 1 000 євро (одну тисячу євро) на відшкодування матеріальної шкоди;

(ii) 20 000 євро (двадцять тисяч євро) на відшкодування моральної шкоди;

(iii) 5 000 євро (п'ять тисяч євро) на відшкодування судових витрат;

(iv) будь-які податки, що можуть бути нараховані на зазначені вище суми;

(b) що після закінчення зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, що діятиме в цей період, плюс три відсоткові пункти.

8. Відхиляє одноголосно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 5 квітня 2005 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

С. Долле (S. Dollé)
Секретар

Ж.-П. Коста (J.-P. Costa)
Голова

Згідно з пунктом 2 статті 45 Конвенції та пунктом 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додається окрема думка часткової незгоди судді Мулароні.

Ж.-П. Коста

С. Долле

ОКРЕМА ДУМКА ЧАСТКОВОЇ НЕЗГОДИ СУДДІ МУЛАРОНІ (MULARONI)

Я голосувала проти визнання порушення пункту 1 статті 5 Конвенції з двох різних причин.

1. На відміну від більшості я вважаю, що питання продовження строку тримання особи під вартою визначено в застереженні України за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

Вказане застереження передбачає таке (див. пункти 56 і 57 рішення):

«... 2. Положення пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року застосовуються в частині, що **не суперечить пункту 13 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та статтям 106 і 157 Кримінально-процесуального кодексу України щодо затримання особи та дачі прокурором санкцій на арешт.**

Ці застереження діють до внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України або до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, але **не довше ніж до 28 червня 2001 року».**

Пункт 13 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України від 26 червня 1996 року передбачає таке:

«... 13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи».

Більшість нагадала, що в своїх попередніх рішеннях Суд постановив, що, беручи до уваги строк дії застереження за пунктом 1 статті 5, на Україну не поширювалось зобов'язання згідно з Конвенцією гарантувати, щоб перший арешт чи тримання осіб під вартою було здійснене за рішенням судді (див. пункт 112 рішення). Я цілком поділяю цю думку. Проте в цьому рішенні Суд дійшов висновку, що питання подовження строку тримання особи під вартою не підпадає під це застереження, оскільки в ньому не міститься посилання на статтю 156 Кримінально-процесуального кодексу (див. пункт 114 рішення).

По-перше, я звертаю увагу на те, що в застереженні, зробленому Україною за пунктом 1 статті 5 Конвенції, міститься посилання не тільки на статті 106 та 157 Кримінально-процесуального кодексу, а й на статтю 13 розділу XV «Перехідні положення» Конституції, якою передбачено, серед іншого, що «протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину...».

По-друге, стаття 156 Кримінально-процесуального кодексу, чинна на час розгляду справи, стосувалася «строків тримання під вартою». Проте причина, через яку більшість визнає порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції щодо першого періоду (з 1 жовтня 1997 року до 1 листопада 1999 року), не має нічого спільного з тривалістю тримання заявника під вартою; причина полягає в тому, що тримання заявника під вартою продовжувалося п'ять разів не судом, а відповідними прокурорами на періоди від шести до вісімнадцяти місяців, тобто в межах встановленого законодавством граничного строку тримання під вартою.

Тому я не можу зробити висновок, що Україна порушила підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції, адже питання продовження строку тримання під вартою не було врегульоване застереженням, зробленим стороною-відповідачем за пунктом 1 статті 5. Мені здається, що більшість вважає, що проблема полягала у відсутності судового контролю за триманням заявника під вартою протягом встановленого законом строку. Однак я вважаю, що це питання необхідно вивчати саме в розрізі пункту 3 статті 5 Конвенції. Суд розглянув це питання окремо та одноголосно визнав порушення пункту 3 статті 5 в частині непроведення негайного судового розгляду питання законності продовження тримання заявника під вартою під час досудового слідства (див. пункти 123-129 рішення).

Тому я роблю висновок, що тримання заявника під вартою в період з 1 жовтня 1997 року до 1 листопада 1999 року було законним, а отже, не було допущено порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції, оскільки органи влади України не порушили встановлений законодавством строк тримання заявника під вартою, передбачений статтею 156 Кримінально-процесуального кодексу.

2. Більшість також визнала, що було допущено порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції через те, що заявник з 16 до 22 лютого 2000 року і з 22 до 23 лютого 2000 року утримувався під вартою без законних підстав, оскільки було перевищено встановлений законом граничний строк тримання заявника під вартою.

Проте з огляду на фактичні обставини справи та на зміст статей 156 та 218 Кримінально-процесуального кодексу в редакції, чинній на час розгляду справи, я не можу зробити висновок, що строк тримання заявника під вартою в період з 16 до 22 лютого 2000 року виходив за межі встановленого законом граничного строку. Зокрема, я зазначаю, що стаття 156 передбачала, що час, наданий заявнику для ознайомлення з матеріалами справи, не враховувався при обчисленні загального строку тримання заявника під вартою під час досудового слідства, з іншого боку – строк тримання під вартою міг бути продовжений у випадку проведення нового розслідування (див. пункт 54 рішення).

Я також не вбачаю порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 щодо періоду тримання заявника під вартою з 22 до 23 лютого 2000 року через те, що органи влади «повинні були негайно звільнити його [заявника] з-під варти з огляду на закінчення передбаченого законодавством граничного строку тримання під вартою» (див. пункт 120 рішення). По-перше, як я зазначила вище, я не вважаю, що тримання заявника під вартою в період з 16 до 22 лютого 2000 року порушувало встановлений законодавством граничний строк. По-друге, я вважаю, що Суд продемонстрував би більш суворе ставлення до України, ніж до інших держав-відповідачів, якби він визнав одноденну затримку в звільненні затриманого з-під варти неприпустимою.

З цих причин я роблю висновок, що підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції не було порушено в частині тримання заявника під вартою в період з 16 до 22 лютого 2000 року та з 22 до 23 лютого 2000 року.

Безперечно, надмірна тривалість тримання заявника під вартою є питанням окремого розгляду. Цей аспект було розглянуто за пунктом 3 статті 5 Конвенції, і Суд одноголосно визнав порушення цієї статті (див. пункти 130-138 рішення).